

OSMANLI İSTANBUL'UNDA EV İÇİ DEKORASYONDA ALAFRANGALAŞMA VE MEKÂNIN YENİDEN ÜRETİMİ (1860-1914)

İhsan ERDİNÇLİ¹
Burhan CAN²

Öz

Modern zamanların sanayileşen Avrupa'sı, pek çok bölge gibi Osmanlı Devleti'ni de 18. yüzyıldan itibaren tedricen hızlanacak, kimi zaman da kesintilere uğrayacak şekilde hem politik hem de sosyo-ekonomik açıdan etkilemiştir. Dönemin yaygın ifade biçimi olan "alafrangalaşma" kavramıyla karşılık bulan Avrupa merkezli çok yönlü değişim süreci, ev kavramının kendisini, evin mimarî yapısını, konut içi alanın tasarımını ve içerisinde kullanılan eşyayı da etkilemiştir. Bu çalışmada, ev içi mekânın ve dekorasyonun Avrupa merkezli dönüşümünde hem mağazaların hem de dönemin entelektüellerinin ve okur-yazar kitlesinin rolü, 1860-1914 yılları arasındaki İstanbul merkezli süreli yayınlarda yayımlanan çeşitli reklam/ilanlar, karikatürler, dönemin entelektüellerinin ve okur-yazar kitlesinin yazılarındaki eğilim ve yaklaşımların seyri üzerinden ele alınmıştır. Örnekleme dâhil edilen metinlerde yer alan veriler, Henri Lefebvre'in mekânların üretim şeklini dikkate alan teorisi, Gaston Bachelard'ın mekânın ontolojik yönünü vurguladığı çalışması ve Mircea Eliade'nin merkez simgeciliği kavramlarından yararlanılarak değerlendirilmiş ve metinlerdeki yaklaşım ve trendler söylem analizi ile ortaya konmuştur. Döneme ait tartışmaların ve ihtilâfların gösterge alanı olarak mekânın üretimi ve değişimi çözümlenmeye çalışılmıştır. Kaynak gruplarında yer alan ifadeler ve görseller, söylem çözümlemesi yoluyla incelenmiştir. Bu bağlamda basında ve edebi eserlerde insanın mekân algısına yönelik temel güdülerine hitap edildiği, ev ve içerisinde kullanılan eşya fikrinin önemli ölçüde değişime uğradığı, evin anlamının sadece barınak olma ve temel ihtiyaçları karşılama sınırlarının çok daha ötesine taşındığı ve daha geniş bir değerler alanına evrildiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanbul, Ev, Dekorasyon, Alafrangalaşma, Mekân.

EUROPEANIZATION AND REPRODUCTION OF SPACE IN HOME INDOOR DECORATION IN OTTOMAN ISTANBUL (1860-1914)

Abstract

The industrializing Europe of modern times, like many other regions, affected the Ottoman Empire both in terms of state and social structure, from the 18th century onwards, in a way that would accelerate from time to time, and sometimes with interruptions. The European-centered change process, which corresponded to the concept of "alafrangalaşma/to become European", which was the common expression of the period, also affected the concept of the house itself, the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ierdincli@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4762-6129.

² Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, burhancan@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6293-3592.

architectural structure of the house and the furniture used in it. In this study, the role of both the stores, the intellectuals of the period and the literate mass in the Eurocentric transformation of interior space and decoration discussed over by the various advertisements, cartoons, and the writings of the intellectuals and literate masses of the period which published in Istanbul-based periodicals between 1860-1914. The data in the texts included in the sample were evaluated by using Henri Lefebvre's theory that takes into account the production of spaces, Gaston Bachelard's work emphasizing the ontological aspect of space, and Mircea Eliade's symbolism of the center concepts. Later, the discourses in the writings were determined. Through the emerging discourses, it has been shown that the house has become the place of disputations and conflicts of the period. Expressions and images in the resource groups were examined through discourse analysis. In this context, it is claimed that the basic instincts of humans towards their perception of space are addressed in the press and literary works. In addition to the idea of the house and the items used in it have changed significantly, the meaning of the house has moved far beyond the limits of just being a shelter and meeting basic needs and has evolved into a broader field of values.

Keywords: Ottoman Empire, Istanbul, Home, Decoration, Europeanization, Space.

Giriş

19. yüzyıldaki gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile bütünleşmesine zemin hazırlamıştır. II. Mahmut'un ulema, ayanlar ve yeniçeriler gibi güç odaklarını bertaraf etmesinin akabinde tesis ettiği merkezi otorite, modernleşme yolunda atılan adımların yönünün belirlenmesinde etkili olmuştur. 1838 Balta Limanı Anlaşması, sanayileşmiş İngiltere'nin, ardından kademeli bir şekilde Avrupa'nın diğer önde gelen ülkelerinin mallarının Osmanlı pazarında yerini almasını beraberinde getirmiştir.³ 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı gibi hukuki metinler, bir yandan modernleşmenin sistemli bir hâl almasına diğer yandan da özellikle Lale Devri'nden itibaren Avrupaî yaşam tarzına öykünen kesimin daha da genişlemesine ve bu yönelimin doğal bir sonucu olan alafranga nesnelere kullanacak potansiyel tüketici sınıfının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

İnsanların yaşam biçimine yön veren nesnelere, alışkanlıklarına ve sosyo-kültürel değerlerine kadar çok yönlü gelişen alafrangalaşma süreci, ev kavramının kendisini, evin mimarî yapısını, içerisinde kullanılan eşyayı ve bu bağlamda mekânı kullanma anlayışını da dönüştürmüştür. Alafranga nesnelere, tüketim alışkanlıkları ve genel olarak yaşam tarzının kendisi, farklı yönleriyle literatürde belirli ölçüde ele alınmıştır. Bu çalışmada ise alafrangalaşma sürecinin ev içerisinde

³ Balta Limanı Anlaşması ve Osmanlı ekonomisine etkileri için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020; Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri (1580-1850)*, TTK, Ankara 2013.

kullanılan eşyanın mekân kavramına ve daha özeld e ev ile ilişkisine odaklanılmıştır. 1860-1914 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan süreli yayınların temel alındığı çalışmanın hareket noktalarından biri, ticari reklamlar ve dönemin entelektüellerinin yazılarının bir pazar ve talep yaratmada işlevsel oldukları önermesidir. Böylece ilk olarak alafranga hayat tarzına öykünen kişiler, tüketim alışkanlıklarında değişim taleplerini karşılayabilecek uçsuz bucaksız bir eşya evreniyle karşı karşıya kalmışlardır. Sonrasında onların teşhir etmesi ve anlatıları yoluyla tedricen yayılma göstermiştir. Ayrıca söz konusu yazılar ve reklamlarda alafranga yaşama uyum sağlama açısından estetik ve tıp (hıfz-ı sıhha) söylemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Klasik dönem Osmanlı evlerinin durumu merkeze alındığında ise 19. yüzyıl sonlarında konumlarının ve onlara yüklenen anlamların en azından toplumun bir kesimi için silikleştiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki yüzyılda yeniden inşa edilmemişler ancak edebi metinlerde, müzelerde görsel ve metinsel bir hatıra imgesi olarak yaşatılmışlardır (Bertram, 2012: s.22). Hatıra imgesine dönüşmenin kendisi, aslında 19.yüzyılda yer alan çatışmaların ve tektipleştirme çabalarının ötesinde yaşanan bir mekân olarak evin, içindeki insanlar tarafından zamanla işlenerek artı anlamlar⁴ kazandığının bir göstergesi olarak da anlaşılabilir. Bu bağlamda incelenen gazete yazıları, evlerin nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair kılavuz kitaplar, reklamlar ve edebi eserler dikkate değer benzerlikler içermektedir.⁵ En temel insani ihtiyaçlardan biri olan barınma ihtiyacını karşılayan mekân olarak ev, söz konusu içerikle karşılaşan insanların kolektif hafızalarının⁶ sağladığı verinin mütemediyen yeniden üretimi⁷ ile aynı zamanda

⁴ "Surplus of meaning" ifadesinin çevirisi için kullanılan "artı anlam" ifadesi Paul Ricoeur'ün *Yorum Teorisi-Söylem ve Artı Anlam* kitabından ödünç alınmıştır. Çevirmen Gökhan Yavuz Demir'in bu ifadeye önerdiği Türkçe karşılık, Ricoeur'ün anlamın üretimindeki diyalojik ilişkiyi inceleme amacını yansıtabildiği için değiştirilmemiş ve aynen kullanılmıştır.

⁵ 1860-1914 arasında yayımlanan pek çok süreli yayın ayrıntılı bir biçimde taranmış, tespit edilen yazıların transliterasyonu yapılarak incelenmiştir. Dikkat çekici düzeyde benzerlik gösteren yazılar, sonucu daha anlamlı kılmayacağı için bu çalışma kapsamında zikredilmemiştir. Ev içi eşya tercihleri ve düzeninde hedef kitle, kadınlar olduğu için daha çok *Hanımlara Mahsus Gazete* ve *Kadınlar Dünyası* gibi yayınlardan daha fazla faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan süreli yayınlar için Hakkı Tanık Us Koleksiyonu ve Atatürk Kitaplığı'ndan faydalanılmıştır.

⁶ "Kolektif hafıza, her biri grup tarihini kendince temsil eden mitler, hikâyeler, imgeler, ayinler ve gelenekler aracılığıyla paylaşılan ve grubun sahibi olduğu geçmişle ilgili fikirlerden kaynaklanır." Kolektif hafızaya ait şeyler birinci elden deneyimlenmek zorunda değildir. Genelleştirilmiş ve doğrudan deneyimlenmemişlerdir. "Kolektif imgelem, olay-temelli düşüncelerden çok, imge-temelli düşüncelere gönderme yapar." Bertram, 2012: s.26. Tam da bu sebeple Eliade'nin (2017: s.50) merkez simgeciligi fikri gibi imge temelli bir sistem, ev için gerekli hakikat söylemine bir zemin teşkil edebilmektedir.

⁷ Jan Assman (1997: s.43-46) da kolektif hafıza kavramını ortaya atan Maurice Halbwachs'ın fikirlerini tartışırken bireysel bellek ile kültürel belleğin farklı olmalarına rağmen karşılıklı ilişki içinde olduklarına yine Halbwachs'dan alıntılar yaparak değinmiştir. Buna göre, "Bireysel olan çeşitli grupların ortak belleğinin mekânı olarak toplumsal bellekle kurulan benzersiz ilişki ve bu ilişkilerin her birinin kendine özgülüğüdür. Daha dar anlamda bireysel olan sadece algılardır, anılar değil. Çünkü 'algılar vücudumuzla sıkı ilişki içindedir', anılar ise kaçınılmaz olarak içine girdiğimiz çeşitli grupların düşüncesinden kaynaklanır." Assman'ın da tespit ettiği diyalektik ilişki bir yeniden üretim ile mümkün olabilmektedir.

bir temsil mekânı olarak varlığını sürdürebilmektedir. İnsanların yanında yeni fıkirlere de barınma imkânı veren eve dair bu işlevler örneklem olarak seçilen metinlerde takip edilebilmektedir.

Çalışmada kullanılan kaynaklar, temelde Avrupa merkezli etkilenmenin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında tartışmalar da içermektedir. Dolayısıyla basının güçlendiği 1860'lardan itibaren yazılı ve görsel malzemeler üzerinden evin ve eşyanın çift yönlü bir mücadeleye zemin teşkil ettiği göze çarpmaktadır. Böylece, yerdeki (place) imkânların anlamlandırma ile mekânlaşmasına (space) örnek olarak değerlendirilebilecek diyalojik bir ilişki açığa çıkmaktadır. Söz konusu ilişkiyi anlamak için de yalnızca dilbilimsel temele dayanan araştırmalara odaklanmak yeterli değildir.⁸ Bu çalışmalar; mekânın içinde yaşayan insanların onu sembollerle, pratiklerle yeniden üretip tekrar temsil edilebilir hale getirdikleri ve sürekli dönüştürdükleri için dinamik bir şey olduğu (Çakar, 2019: s.23) gerçeğini atlamaları nedeniyle önemli bir eksikliğe sahiptir.⁹

Henri Lefebvre'in (2020: s.24-25) mekân konusundaki yaklaşımların eksiklerine dikkat çekmesi, mekânın üretiminin incelenmesinin gerekliliğini vurgulaması ve bunun yerine diyalojik bir metot önerisinde bulunması da söz konusu eksikliğe karşı önemli bir çözüm girişimidir. Dolayısıyla Lefebvre'in en temel eleştirisi zihinsel mekândan toplumsal mekâna ani bir sıçrayışın gerçekleştirilmesine yöneliktir. Yapısalcı yöntemler, bilimsel bakış avantajı getirmesine rağmen basit birer kod olmayan insan ürünlerini anlamada kendisinin eleştirdiği logosun etkisinden çıkamamaktadır. Bu nedenle Lefebvre'in eleştirisi daha fazla anlam kazanmaktadır.

Zaman ve mekân gibi kavramları metinsel düzeye indirgemek, yaşam alanından koparmak ve yalnızca metaforik boyutta değerlendirmek, söylemleri kapalı sistemler hâline getirmek anlamına gelir ve söylemin üretim tarzının ifşa edilmemesine neden olur. Oysaki söz konusu kavramları ve metaforları dilin dolayımı olmadan elde etmek mümkün değildir. Bu durumda da metaforik ifadelerin ürettiği söylemlerden doğrudan toplumsal çıkarımlar yapmak araştırmacıları hataya

⁸ Descartes'a kadar Aristotelesçi kategorilere dâhil edilen mekân kavramı hakkındaki asıl çalışmalar, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle de sosyal bilimlere ilginin arttığı 1945'li yıllardan sonra, mekânın zihinsel bir şey olarak ele alınması ile ivme kazanmıştır. Mekansal dönüşüm (spatial turn) adı da verilen bu hareket sonucu "mekân", matematik, felsefe, coğrafya, edebiyat, tarih gibi birçok alanda inceleme konusu olmaya başlamıştır. Örneğin, poetika-mekân ilişkisi ilk defa Gaston Bachelard tarafından ele alınırken, Michel Foucault'nun delilik, klinik, hapisane gibi konuları çalışması, mekânlara dair heterotopik ve ütöpik gibi ayrımlar geliştirmesi ile mekân çalışmaları daha popüler bir tema haline gelmiştir. Ancak, bu çalışmanın konusu mekân teorisi üzerine olmadığı için bu teori özelinde yapılan çalışmaların tarihsel gelişimi ayrıca tartışılmamıştır. Bkz. Lefebvre, 2020: s.35; Çakar, 2019: s.12-23).

⁹ Jean Baudrillard (2013: s.23-24), tüketim düzeninin göstergelerle beslenip, göstergelere sığınarak yaşadığını belirtmektedir. Baudrillard'a göre büyüsel düşünce ile tüketim düzeni arasında göstergeden beslenme açısında bir benzerlik vardır. Bu durum, tüketim nesnelere kendisinden ziyade göstergelerinin tüketildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda mekânın yeniden üretiminin göstergesel düzeyde olması gibi mekân içindeki eşyaların da gösterge olarak yeniden anlamlandırıldığı ve üretildiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu sebeple alafangalaşma özelinde de eşya tüketimi konusunda tüketim nesnelere göstergesi olarak yeniden üretilebilirliğini de dikkate almak gereklidir.

sürükleyecektir. Lefebvre (2020: s.47-48), böyle bir problemin üstesinden gelebilmek için mekânın üretim tarzını keşfetmeye çalışmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Nitekim eleştirel çalışmalar, zihinsel olandan toplumsal olana ani bir sıçrama yapmadan ve hâkim söylemlerin doğrulayıcısı konumuna düşmeden ancak bu diyalojik metotla ortaya çıkabilir. Algılanan mekândan, mekânın temsiline ve temsili mekâna giden yolda evin ve ev içi eşyanın ele alınacağı bu araştırmada, Lefebvre'in mekân ve gündelik hayat hakkındaki çalışmaları temel alınmış ve Bachelard'ın mekânın ontolojisi hakkındaki fikirleri, Eliade'nin merkez simgeciliği kavramı hakkındaki bakış açısı kullanılmıştır.

1. Mutluluğun Kaynağı ve Kozmos Olarak Ev

İçinde yaşanılan bir mekân olarak ev, 19. yüzyılda artı anlamlar kazanmıştır. Mircea Eliade'nin (2017: s.50) merkez simgeciliği kavramında¹⁰ evrenin merkezi olarak kurulan mekânlar dış tehlikelere karşı verdiği güvence ile ahşap, kerpiç veya betondan olması fark etmeksizin ev fikrinin temeline yerleşmiştir. Gerçek olanla temsili olanın iç içe girdiği bu düzende ev, insanı dış tehlikelerden koruyan bir mikrokozmos gibi düşünülmüştür. Gaston Bachelard'a (2017: s.34) göre de evin, insanların maddi olarak korunmasının dışında içsel olarak da huzura kavuşması fikrine zemin veren yapının temelinde mutlak mekân ya da bir başka ifade ile merkez simgeciliği düşüncesi yatmaktadır:

Ev, bizim dünyadaki köşemizdir. Çok kez söylendiği gibi, ilk evrenimizdir. Ev, gerçek bir kozmosdur... İkamet edilen her mekân kendinde ev kavramının özünü barındırır...Barınan varlık, barınacağının sınırlarını, en bitip tükenmez diyalektik içinde duyulur hale getirir. Evi gerçekliği ve hayalleri içinde, düşünceleri ve hülyalarıyla yaşar.

Kozmosun varlığı tam tersi olan kaosu da gündeme getirdiği için ortaya çıkan dikotomi, sınırları keskin ve hâkim bir hakikat söylemine de kendiliğinden yer açmıştır. Antik dönemde ve sonrasında yüzyıllar boyunca hakikat söylemi kendisini ilahi olana dayandırırken 19. yüzyılda medenilik, tıp, sağlık ve bilimden müteşekkil bir zemine yönelmiştir. Böyle bir durum, Lefebvre'in (2020: s.115) ifadesi ile "kendisini bilgi olarak gösteren ideoloji" şeklinde değerlendirilmeye

¹⁰ Simgelerin sürekliliğini savunan ve zamanla dinsel, mitsel anlamlarından uzaklaşarak daha fazla dünyevileştiğini, maskelendiğini belirten Mircea Eliade, mekânların simgeselliğine dair de tespitlerde bulunmuştur ve merkez simgeciliği kavramı etrafında bir mikroevrende birçok merkezin olabileceğini de göstermiştir. Bu merkezlerin kutsallığına yüklenen artı anlamlar sayesinde simgeler, söylemlerin şekillendirebildiği pratik araçlar haline alabilmektedir. Türk otağlarının direklerinin de bir merkezi temsil ettiği düşünüldüğünde, otağ kelimesinden gelen ve evlerin parçası olan oda kelimesinin de nasıl bir simgesel düzenin parçası olarak kolektif hafızada yer aldığını düşündürmektedir. Eliade'nin merkez simgeciliği ile ev, mekân, kozmoloji ilişkisine dair daha detaylı değerlendirmeler *Okeültizm, Büyüculük ve Kültürel Modalar* (2016: s.32-43) isimli çalışmasında da mevcuttur. Burada da farklı kültürlerde aynı düşünce yapısının tezahürlerinin izlerini sürmüştür.

uygundur. Mekânlar, toplumsal ilişkileri içeren, gizleyen ve kapsayan yerlerdir. Ev hakkında yapılan tartışmaların söylemsel bağlamında bu ilişkiler mütemadiyen yeniden üretilmiştir. Bu noktada kullanılan söylemler; mutluluk, düzen, rahatlık, yaşanan mekânların hem içinde yaşayana hem de başkalarının beğenisine hitap edecek şekilde süslenmesi, evlerin sağlıklı ve temiz yaşam alanları (hıfz-ı sıhhaya uygun) haline getirilmesi gibi bağlamlar üzerinde şekillenmiştir. İncelenen metinlerde de ev kavramının temel olarak üç farklı fikirle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir: Kozmos olarak ev; kozmosun düzenini veren hakikat söylemi olarak hıfz-ı sıhha; huzur bulunan kozmos ya da cehenneme dönen kaos olarak ev yani, yaşanan mekânın kendisi. Örnekleme karşılaşılan bu fikirlerin tek başına bir anlam ifade etmesi mümkün olmadığı, hepsi birbiri ile iç içe geçtiği için ayrı ayrı başlıklar kullanılmamıştır. Bunun yerine adı geçen üç fikrin üzerinde şekillenen ve bir *pharmakon*¹¹ gibi işlev gören ev simgesinin etrafında oluşan farklı temalar başlık olarak belirlenmiştir. Böylece simgeleşen evin hâkim söylemin ihtiyaçlarına göre şekillenme ve yaşayanlar tarafından bir temsil mekânına dönüşerek yeniden üretilme sürecinin nasıl gerçekleştiği anlaşılma çalışılmıştır.

2.1.1. Kozmos Olarak Osmanlı Evi ve Kadının Görevleri: Toplumsal İlişkilerin Mekânda ve Mekânda Yeniden Üretimi

19.yüzyılda mekân konusunda eve yüklenen artı anlamlarla erkek ve kadının rollerinde dönüşümler olmuş ve aralarındaki ilişkiler yeniden üretilmiştir. Kadının ev içindeki rolleri ve evin huzurunu sağlama gibi konularda küçük bir evren gibi görülen ev, Bachelard'ın (2017: s.137) ontolojik anlamda bir çıkış noktası olarak düşünüldüğünü vurguladığı “kuş yuvası” gibi metaforlarla vasfedilmiştir. Bu bağlamda modern dönem Osmanlı entelektüellerinin yazılarında da “kuş yuvası” metaforunun aynen kullanılması dikkati çekmektedir.¹² Burada kullanılan kuş yuvası metaforu

¹¹ *Pharmakon* kavramı Derrida'nın (2017: s.47, 53, 155) tarif ettiği anlam çerçevesi ile benzer şekilde değerlendirilerek kullanılmıştır. Platon'un antik Mısır mitolojisindeki hikâyeye atf yaparak yazı ve söz hakkındaki tartışmayı değerlendirmesi ile ortaya çıkan bu kelime, yazının hem zehir hem de panzehir olduğu fikrini belirtir. Derrida, özellikle modernizmi besleyen ve aşıldığı düşünülen söz merkezli düşünce yapısının eksiklerini eleştirirken *pharmakon* kavramından faydalanarak ortaya çıkan paradoksa değinmiştir. Bu çalışmada ise Paul Ricoeur'ün (2019: s.13), Derrida'nın da değindiği *pharmakon*u “okuma” olarak değerlendirme önerisi dikkate alınmıştır. Böylece Lefebvre'in bahsettiği mekânın üretim süreçlerini değerlendirmeye tâbi tutma amacının, bir metin teorisine de dayanması ve kurmaca, tarih, yarı kurmaca gibi metin türleri ile de meşru bir şekilde uygulanabilir olması amaçlanmıştır. Benzeri bir yaklaşımı Bertram'ın (2012: s.31) çalışmasında ele aldığı kurmaca metinlerdeki veriyi değerlendirmek amacı ile alımlama teorisinden yararlanarak yaptığını da belirtmek gereklidir. Bertram, bu teorik yaklaşım sayesinde Türk evi kavramının simgesel olarak yüklendiği anlamlarla birlikte mekânsal olarak üretim sürecini gösterebilme şansı elde edebilmiştir.

¹² *Ayine*, S.2, 21 Kasım 1875, s. 1-2; *Aile*, S.2, 3 Haziran 1880, s.21-23. Özellikle bkz. “Bir de M. Hanımın kendisine mahsus olan odayı görelim. (...) Oda derununda her şey o kadar yerli yerine konulmuş, eşya ve edevat o kadar güzel ve tertip olunmuş ki oda güzel bir kuş yuvasını andırıyor.” (HMG, S.43, 14 Ocak 1904, s.1001-1003).

mutlak bir mekân olarak evin, insanın varlığını sadece fiziken güvence altına aldığı vurgusu ile açıklanamaz. Metafor, aynı zamanda sahip olduğu artı tarihsel anlamla birlikte evin içinde yaşayanın ontolojik olarak güvence altına alındığını, ev sakinlerine huzur ve refah içinde yaşama vaadinde bulunulduğunu ima etmektedir.

Modern dönemde Osmanlı kadınına, ev idaresinin başında bulunma, evini güzel ve bilime uygun bir şekilde düzenleme rolü verilmiştir. Öncesinde felsefi ve ahlaki bakımdan erkeğe ait bir alan olarak kullanılan “ilm-i tedbir-i menzil” kavramı, 19. yüzyılda yaşanan alafrangalaşma ve medenileşme hareketleri çerçevesinde daha maddi ve dünyevi bir boyut kazanarak yerini “idare-i beytiye”ye bırakmıştır (Yaşar, 2019: s.598-603). Bu noktada kamusal alan, Osmanlı aydınının, özellikle de kadınlarının alafrangalaşması için daha kısıtlı imkânlar sunarken evin kendisi ve iç mekânı, daha aktif ve geniş bir saha olmuştur (Esenbel, 2000: s.27). Aslında belli bir serveti gerekli kıldığı için daha zor ve geç benimsendiği düşünülen alafranga ev içi eşya ve dekorasyonu; “dini, statüyü, mesleği ve yaşam biçimini gösteren en önemli unsur” olarak görülen kılık-kıyafete nazaran daha önce benimsenmiştir. Ancak kadınlar, son dönem Osmanlı âdâb-ı muâşeret eserlerinde bilinçli olarak alafranga yaşam tarzının dışında tutulmaya çalışılmıştır (Yaşar, 2012: s.2921-2924). Dönemin entelektüelleri ise süreli yayınlarda yayımladıkları yazılarda “...kadınları alafranga hayatın öznelere olarak kabul etmekte ve onlara salon tanzimi, davetler, ziyafetler gibi yeni sorumluluk alanlarında yardımcı olmaya...” gayret ederek temennilerini paylaşmakta ve bu boşluğu doldurmaktadır (Yaşar, 2013: s.173). Özellikle ev idaresi, okullarda ders olarak okutulmasının da etkisiyle müstakil bir alan haline gelerek çok sayıda kitabın ve süreli yayının temel konularından birini oluşturmuştur. Bir taraftan geleneksel olan eleştirilirken diğer taraftan ev düzeni, dekorasyonu, temizliği yanında çocuk bakımı, yemek, sağlık, kıyafet vb. pek çok alanda belirli standartlar sağlamaya, kadının ev içi rolünü modern unsurlarla pekiştirmeye dönük bilgiler verilmiştir (Demir, 2017: s.108-112). Okullarda verilen eğitim ve süreli yayınlarda yayımlanan yazılarla temelde evini çağın gereklerine uygun bir biçimde idare eden, bu sayede ailesinin ve ülkesinin kalkınmasına katkıda bulunan ideal kadın figürü sunulmuştur. Böylelikle “...toplumun çekirdeği olan ailenin yaşam alanının çağın bilimsel, rasyonel teknolojik ve pedagojik yaklaşımları çerçevesinde yeniden düzenlenmesi...” (Yaşar, 2019: s.594-595) amaçlanmıştır.

Dönemin İstanbul basınında yayımlanan bir yazıda ev; kadınların neredeyse ömürlerinin tamamını, erkeklerinse en azından yarısından fazlasını geçirdiği “bir küçük dünya, bir küçük vatan” olarak tanımlanmıştır. Allah’ın eseri, kusursuz güzellik ve mükemmellikteki dünyadan şikâyet etmek yerine rahat bir yaşam sürmek isteyenlerin ev denilen bu küçük evreni de güzelleştirmesi tavsiye

edilmiştir. Evrenin mükemmel bir düzene sahip olduğunu kabul eden bir dönemin düşünce yapısına ait bu yazıda ev, evren ile yer değiştirmiş ve evrenin düzeninin eve uygulanması yoluyla bir mikro evren hâline gelen evde insanların içsel huzura kavuşabileceği savunulmuştur. Mevcut evler ise yapım tarzı açısından elzem olan rahatlık, kolaylık ve güzel manzara gibi üç temel unsurdan yoksun olması nedeniyle “pek fena” bir durumda görülerek eleştirilmiştir. Bu noktada evde her şeyin yerli yerine konması gibi görevler kadına yüklenmiştir (Aile, S.2, 3 Haziran 1880: s.21-23.) İnsanlara mutluluğun anahtarının verildiğinin ima edildiği bir başka yazıda, her uygarlığın ihtiyaçlarının birbirinden farklı olduğu ifade edilerek Osmanlı toplumu için idealize edilmiş bir sıralama sunulmaktadır. Burada yazar, değişimde medeni olmak için gerekenleri önem sırası ile vermiş ve bunlar arasında “güzel bir hane”de oturmayı saymıştır (Bağçe, S.38, 8 Temmuz 1882: s.1-2). Oturulan evin güzelliğinin vurgulanması, iç mekânda yer alacak kitapların önceden edinilmesi, daha sonra aile ve aileyi geçindirecek kadar paraya sahip olmanın medenilik şartı olarak koşılması nasıl bir zihniyet değişikliğinin ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte evin estetik yönünün vurgulanması önemli bir detay olarak incelenmeyi hak etmektedir.

Evde düzeni ve idareyi sağlama, artık alelade bir bilgi olmaktan çıkarılarak “idare-i beytiyye” adıyla “mühim bir fen” statüsünde değerlendirilir hale gelmiştir. Ev düzenini, idaresini ve tasarrufunu bilimsel bilgi çerçevesinde gerçekleştirecek olanlar ise kadınlardır. Dünya düzeni ile ev arasında kurulan benzerlik, memleket/ülke ve ev arasında halkın ve ailenin yaşam alanı olarak daha mikro boyutuyla tekrar sunulmuştur. Halkın mutluluğu, ülke gelişimi ve ilerlemesiyle aileninki ise ev idaresi ve düzeniyle orantılı şekilde ilişkilendirilmiştir. Bu bilgilere vakıf bir kadın, aile fertlerinin manevi bakımdan değilse de fiziki açıdan rahatlığını ve mutluluğunu sağlayabilecektir. Her eşyanın yerli yerinde bulunması sayesinde hem kargaşayı önleyerek işlerini hızlı bir şekilde yapabileme imkânına sahip olarak zamandan tasarruf edecek hem de ailesinin ve komşularının övgüsüne mazhar olabilecektir. Bahsi geçen düzenin sağlanmasındaki temel unsurlardan biri, cimriliğe kaçmadan israftan ve ziyandan uzak durup tasarruflu olmak, bir nevi dengeli hareket etmektir. Bilgiyle hareket edildiğinde, az masrafla güzel yemek, içmek, giyinmek gibi “evi güzel döşetmek” de mümkündür. İsrafa alışan, zararlarını bildiği ve gördüğü halde vazgeçemeyenler “zavallı” kişilerdir. Eğer bir evde israf hüküm sürüyorsa erkeğin kazancı da boşa akıp gideceği için kendisinden liyakat ve başarı beklemek anlamsız olacaktır. Ayrıca evde düzen, rahatlık ve tasarruflu bir idare varsa erkeğin gözü arkada olmadan işiyle ilgilenebilecek, iş bitiminde evinde huzur bulacak ve yorgunluğunu unutacaktır. Böyle bir düzeni sağlayan kadın, ailedeki mutluluğun ve rahatlığın

kaynağı olma gibi en iyi mükâfatlardan birini elde etmiş olacaktır (Ayine, S. 2, 21 Kasım 1875: s. 1-2; Aile, S. 1, 27 Mayıs 1880: s. 7-9; Hanımlara Mahsus Gazete [HMG], S.9, 30 Eylül 1895: s.1-2).

Evde eşya düzenine özen gösterilerek sağlanacak rahatlık ve mutluluk, aynı zamanda göze hitap eden güzellik unsuruyla birleştirilmiştir. Bu noktada kadınların odasını zarif ve güzel bir şekilde süslemesi, israf etmemek şartıyla doğal bir hak olarak görülmüştür (HMG, S.18, 31 Ekim 1895: s.1). Yine bir başka yazıda benzer bir düşünce, kadının “başlıca sanat ve meşguliyeti güzel olmağa çalışmak” şeklinde temellendirilmiştir (HMG, S.43, 14 Ocak 1904: s.1001-1003). Kadının zamanının büyük çoğunluğunu ev içinde geçirmesi kocasına, çocuklarına, daha genel manada ise iş gücünün sorunsuz ve aksamadan ilerlemesine sağlayacağı katkı ile ilişkilendirilmiş, bu bağlamda ülkesine yönelik görevleri en ince ayrıntısına kadar detaylandırılmıştır. Yazıda genel anlamda ev; bir ailenin bütün hayatını geçirdiği, özellikle hâkim toplumsal roller bağlamında yapılmış bir tasnifin yansıması olarak erkeğin yoğun çalışma mesaisinin ardından eşi ve çocuklarıyla birlikte bedenen ve ruhen dinlendiği, yeni gün için enerji topladığı ve tüm bu özellikleriyle hangi sosyal statüde yer alırsa alsın herkesin önem verdiği bir mekân olarak tanımlanmıştır. Eşinden, çocuklarından sevgi ve güler yüz, tatlı söz işitmeyen bir erkeğin zihnen ve bedenen dinlenemeyeceği için işinde başarılı olamayacağı, dolayısıyla milletine ve vatanına yararlı hizmette bulunamayacağı belirtilmiştir. Erkeğin işinde başarılı olabilmesi için ev içerisindeki rahatı, huzuru ve mutluluğu sağlama görevi, toplumsal roller bağlamında kadına yüklenmiştir. Bu noktada kadının kocasına iyi davranmasının yanında ev içini temiz ve düzenli tutmasına ek olarak uygun şekilde süslemesi de tavsiye edilmiştir. Bir kadın, ister ayrı isterse hepsi birleştirilmiş olsun oturma odası, yemek odası ve yatak odasının düzeni, temizliği ve idaresine dikkat etmek zorundadır. Ancak renkli kâğıtlarla aynasının üzerini, duvarlarını, sofrasını süslemek gibi görünüşü de okşaması gerekmektedir. Bunun bir “kabahat” olamayacağı, insanın ruhen dinlenmesindeki etkisi ve bazı büyük gazinoların kâr etmesindeki rolü örnek gösterilerek açıklanmıştır (HMG, S.130, 30 Eylül 1897: s.1-2). Genel olarak toplumsal rollere dair öne sürülen fikirlerde yeni anlayışın eski düzeni bozma konusunda bir tehdit olarak görüldüğü, en az ev içi eşya kadar toplumsal rolleri de keskin ve net kurallara göre belirleyen bir görüşün hâkim olduğu sezilebilmektedir. Evin geçimini üstlenen erkeğin huzur bulması gereken yer olması ile ruh sağlığının önemi tüm bir ülkenin devamlılığı ile ilişkilendirilmiştir. Böylece eve yüklenen metaforik anlamla iş gücünün sorunsuz ve aksamadan ilerlemesi için söylemsel bir temel de oluşturulmuştur. Yine kadınlar ve evin bir mikrokozmos olması hakkındaki önermeler, yeni düzenin aksamadan işleyebilmesi için gerekli koşullar olarak sunulmaktadır. Kadının ev içinde kalması ve evdeki

görevlerinin en ince ayrıntısına kadar detaylandırılması da aynı bağlamda dikkate değer bir durumdur.

Bir başka yazıda bir kadının iyi derecede eğitilmiş olmasıyla değil hane mutluluğunu temin etmeyi ve korumayı bilmesiyle tam bir ev kadını olabileceği, böylece hem kendisi hem de eşi ve çocuğuyla hayattan keyif alıp rahat bir yaşam süreceği belirtilmiştir. Burada örnek gösterilen kadının evini düzenleme ve süsleme tarzı konusunda ciddi bir eleştiri getirilmiştir (HMG, S.22, 11 Ağustos 1904: s.340-343). Bilgi ve eğitimin türü arasında bir ayrıma gidilen yazıda, okumuş olmanın getirdiği problemler evlerdeki rolleri de çatışır duruma getirmiş olmalı ki çalışan kadınların evlerinde mutluluğu temin edemedikleri ifade edilmektedir. Kuş yuvası metaforunun hem fiziki hem ontolojik anlamı, politik olanla iyiden iyiye iç içe geçmekte ve toplumsal rollerin yeniden inşasında evin kendisi ve ev içi eşya da bir araç haline almaktadır. Evlerin süslenmesinde yapılan yanlışlıklara temas eden bir başka yazıda "...bir ev kadınının en birinci vazifesi hanesini ihtiyacı ile mütenasip surette tanzim etmek, lüzumsuz tezyinat ile evin içerisini gürültüye boğmamaya çalışmaktır." (HMG, S.500, 16 Mart 1905: s.2) şeklinde tarif edilmiştir. Dönemin basınında her kadının evinden içeri giren bir kişinin dikkatini çekecek, beğenisine hitap edecek derecede alafranga eşya ile evini süsleme isteğinde bulunması normal karşılanır olmuştur. Bunun bilgisine sahip olmak ise kadınlığın temel gerekliliklerinden biri olarak görülmüştür (HMG, S.530, 5 Ekim 1905: s.2-3). Genel anlamda evin düzenlenmesi ve süslenmesi konusunda kadına sorumluluk yüklenmiş, temel mesele bunun nasıl yapılacağı konusunda yaşanmıştır.

Evin düzenlenmesi ve süslenmesinin hem aile fertlerinin mutluluk ve rahatlığını temin etmesi hem de başkalarının beğenisine hitap etmesi şeklindeki anlayışa temizlik ve sağlıklı yaşam alanları vurgusu da eklenmiştir. Sağlığın ahiret mutluluğunun yerini alması, özellikle ev hakkındaki literatürde açıkça tespit edilebilmektedir. Evin mutlak bir mekân ve kozmos olmasından hareket eden düşünce yapısı bu kez kendisine tıp bilgisi ile hakikat söylemi haline geldiğinde mimariden ticarete, ticaretten ev içi dekorasyona, ev içi dekorasyondan aile bireylerinin görevlerine kadar birçok alanda hareket imkânı bulabilmiştir. Evlerin dekorasyonunun da sağlık ile ilgisi olduğu bilgisi üzerinden hareket edildiği anlaşılmaktadır. Ulviye Mevlan (Kadınlar Dünyası, S.129, 14 Şubat 1914: s.2) tarafından kaleme alınan bir yazıda sosyal bir sorun olarak görülen kadın ve erkek ilişkisi, ev düzeni ile ilişkilendirilmektedir. "Hane, tabir-i diğerle ev; insanlara, insanların aile mesudiyetini temine salih bir yuva..." şeklinde tanımlanmış, hayvanlardan üstünlüğün bir göstergesi olarak insanlığa layık bir şekilde düzenlenmesi gereğine dikkat çekilmiştir. Her şeyden evvel "hıfz-ı sıhhata" uygun şekilde tanzim edilecek, doğru mizaçlı insanların onaylayıp beğeneceği tarzda

döşenecek böyle bir ev, “tedbir-i menzil ilmi” uyarınca da güzel bir şekilde idare ve idame edilirse ailelerin mutlu yaşayacağı bir yuva halini alacaktır. Bu noktada Ulviye Mevlan’ın “...Biz Osmanlılar, kadın-erkek her nokta-i nazardan nasıl ıslaha muhtaç isek tanzim-i mesken, tedbir-i menzil ilminde dahi öylece irşada muhtacız.” ifadeleriyle söz konusu bilgideki eksikliği vurgulaması dikkate değerdir. Yazıda ev idaresinde modern yöntemlerin öğrenilmesi gereğine dikkat çekilirken insanın ve ailenin sadece hijyenik bakımdan değil ruhen de sağlıklı olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Böyle bir ilişkilendirme ise mekân ve mekân içi dekorasyonu, toplumsal ilişkilerin dinamiklerini dönüştürecek bir araç haline getirmektedir. Ev, ona yüklenen anlamla birlikte doğal olarak barınmanın ve fiziksel zararlardan korunmanın yanında aynı zamanda ruhen de koruma sağlayacak bir mekân olarak düşünülmüştür. Toplumun tarihsel olarak ev için öngördüğü huzur bulunacak mekân niteliği bu kez “hıfz-ı sıhha” kurallarına uygun şekilde tanzim edilmiş ve modern “tedbir-i menzil ilmi”ne göre düzenlenme şartına bağlanmıştır.

1.2. Estetikten Temizlik ve Sağlığa: Ev İçi Eşyanın Alafrangalaşması

19.yüzyılda mekân konusunda eve yüklenen artı anlamların daha geniş kitlelere duyurulması, insanların, özellikle de kadınların merak, istek ve arzularına hitap edilip talep yaratılabilmesinde basın önemli bir rol üstlenmiştir. Bilhassa son sayfalarda yer alan reklamlar ve dönemin entelektüellerinin tanıtıcı yazıları, Avrupaî malların Osmanlı pazarına yerleşmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Dönemin gazetelerinin abone sayısının ve tirajının düşük olması, etki alanını sınırlayan bir durumdur. Ancak gazetelerin sosyalleşme mekânlarında da bulunması, okuyanların ve kullanıcıların anlatıları dikkate alındığında reklamların abone ve tiraj sayısından bağımsız değerlendirilmesi gereğini düşündürmektedir. Her şeyden önemlisi reklamlar; toplumun ilgisine/beğenisine sunulan ev eşyalarının niteliğini, alafranga bir yaşam sürdürmek isteyen bir kişinin hangi imkânlara sahip olduğunu ve evini düzenlerken ne tür tercihlerde bulunabildiğini görmeyi sağlaması bakımından önemlidir. Reklamlar; evlerde mutluluğun, düzenin, rahatlığın hem kendi hem de başkalarının beğenisine hitap edecek süslemenin, sağlıklı ve temiz yaşam alanlarının hangi eşya ile tesis edilebileceği konusunda insanların tercihlerine yön vermiştir.

Alafranga ürünlerin ev içerisinde kullanımı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öncelikle gayrimüslim hanelerde başlamış, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Müslümanları da etkisine almıştır (Bozkurt, 2011). Yüzyılın sonlarında özellikle İstanbul’un seçkin ve alafranga yaşama öykünen sınıfı, geleneksel sedir ve yatak takımlarını terk edip evlerinde alafranga koltuk ve yatak takımlarına, yer sofrasından ayrı bir yemek odası ve buna bağlı olarak masa, sandalye, konsol, büfe

vb. eşya ile çeşitli objelere yönelmiştir (Demirarslan, 2009: s.219; Varlı-Özbay, 2011: s.2419-2421). Bahsi geçen ürünler ve çok daha fazlası dönemin gazeteleri, ticaret katalogları ve Şark Ticaret Yıllığı¹³ gibi yayınlar vasıtasıyla geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu anlamda hem Müslümanları hem de gayrimüslimleri kendi dilleriyle hedef alan reklamlar görmek mümkündür (Frierson, 2020: s.299-320). Alafranga ev içi eşyanın Osmanlı toplumuna tanıtılması ve pazarlanması konusunda dönemin gazetelerinde yayınlanan eşya ve objelere ilişkin birçok çalışma yapılmıştır (Çakır, 1996; Koloğlu, 1999; Kolay vd., 2012). 1840'ta yayımlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis*, bu dönemde alafranga eşyanın izini sürebileceğimiz *Takvim-i Vekayi* dışındaki tek gazetedir. 19. yüzyılın ortalarına ait ilk reklamlarda genel olarak “müzeyyenat-ı beytiyye” şeklinde ifade edilen kanepeler, sandalye, masa, yatak, kömür sobası, duvar resimleri, saatleri, küçük sandıklar, çeşit çeşit döşemeler, aynalar, perdeler, örtüler, lambalar, dikiş makineleri, yemek ve sofraya takımları vb. pek çok ev içi eşyanın tanıtımı yapılmıştır. Eşyanın nadiren Amerika, genellikle de Avrupa imalatı (Paris, Londra ve Saksonya), yeni icat olduğu şeklindeki vurgulara gayet “müzeyyen”, “zarif”, “nefis”, “âlâ” gibi sıfatlar eşlik etmiştir. Bu tanıtımları ürünün ucuz, hesaplı, uygun fiyat ve açık adres bilgileri takip etmiştir.¹⁴

İlerleyen yıllarda süreli yayınların sayısındaki artış, reklamların çeşitlenmesine ve daha geniş kitlelere ulaştırılmasına hizmet etmiştir. Her tür eşyayı bulunduran mefruşat mağazaları, reklamın ve rekabetin dilini etkin bir şekilde kullanmıştır. Örneğin dönemin meşhur mefruşat mağazalarından Baker, sade bir abajur ya da döşenmiş oda görselleriyle de desteklediği bir reklamda “gelin odalarını, haneleri mükemmelen ve mutedil surette tefriş eyle”diğini duyurmuştur (Tercüman-ı Hakikat, S.6631, 8 Ekim 1899: s.4; Servet-i Fünun, S.460, 4 Ocak 1900). İlerleyen yıllarda Baker mağazası, ilgi çekici eşya görselleriyle pek çok reklam yayımlamıştır (Şehbal, S.74, 28 Nisan 1913). Reklamlarda ilk olarak 1860 yılında görülen dikiş makinesinin kullanımının yüzyılın sonlarına doğru arttığı görülmektedir. Doğrudan bir gazete, yayımladığı soruları bilen okurlarına mükâfat olarak kura usulüyle dikiş makinesi vermeye bile başlamıştır (HMG, S.59, 23 Nisan 1896: s.4). Bunu dört yıl kadar sonra dikiş makinelerinin kullanışlılık, kolaylık ve zamandan tasarruf gibi özellikleri vurgulanarak evlerde bulunması gereken bir ihtiyaç haline geldiği vurgusundan da anlamak mümkündür (HMG, S.371, 24 Temmuz 1902: s.3). Ev içi eşyaya yönelik yüzyılın sonlarına ait

¹³ *Şark Ticaret Yıllığı* şeklinde çevrilen *Annuaire Oriental du Commerce* (Ancient Indicateur Oriental) adlı Fransızca yıllığın 1885-1914 yılları arasında ev içi eşyaya yönelik çok sayıda reklam tespit edilmiştir. Osmanlı basınında yer alan reklamlarda kullanılan dil ile büyük ölçüde örtüştüğü için burada ayrıca kullanılmamıştır.

¹⁴ 1840-1862 yılları arasında *Ceride-i Havadis*'ten tespit edilen reklamlar/ilanlar için bkz.: S.3; 482; 485; 511; 854; 861; 867; 870; 886; 890; 1001; 1083. Ayrıca bkz. *Tercüman-ı Ahval*, S.455, 24 Şubat 1864: s.4; *İbret*, S.2, 16 Haziran 1872: s.4; S.20, 30 Eylül 1872: s.4; Demir, 2015: s.30-31.

reklamlarda, güzellik ve ucuzluk vurgusu son moda, yeni bir icat, mükemmel, kullanışlı ve sağlam olması, garanti verme, sipariş üzere özel ürün getirtme gibi özelliklerle desteklenmiş, fiyat ve memnuniyet konularında rakipsizlik şeklinde stratejilerle kendi ürünlerini tercih edilir kılmaya çalışmışlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde bu dönemin ev içi eşyaya yönelik ilgisini besleyen ve yönlendiren önemli faktörler; ürünün Avrupalı menşei, göze hitap eden özellikleri, güzelliği ve fiyatıyken sonrasında bunları sağlamlık gibi özellikler takip etmiş ve rakipsizlik vurgusu artmıştır.

19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarından itibaren örneklem metinlerde karşılaşılan eşya reklamları ve tanıtımlarında evin kurulumunda sağlık ve hijyen söyleminin en önemli unsur olarak öne sürülmeye başladığı dikkati çekmektedir. Yapılan reklamlarda söylenenler kadar söylenmeyenler de önemlidir. Nitekim beşikten sobaya, çamaşır yıkama kazanından elektrikli süpürgeye kadar birçok ürün çeşidinin estetik, ucuzluk, dayanıklılık gibi yönlerinden ziyade özellikle modern sağlık kurallarına uygun ve hijyenik olması bakımından rakiplerinden üstün oldukları iddia edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak yukarıdaki örneklerde de gösterildiği üzere daha çok estetik olma ve dayanıklılık vurgusu ön plana çıkarken, zamanla bu özelliklerin vurgulanmaması ve söylenmemesi insanların ürünleri tercih etme nedenlerinin de değiştiğini göstermektedir. *Tercüman-ı Hakikat*'te (S.7269-2069, 21 Temmuz 1901: s.4) yeni bir icat olarak sunulan ev içi eşyadan çamaşır yıkama kazanı, az odun ve kömürle ısındığı, “katiyen bozulmadığı”, “asla duman ve koku” yapmadığının yanı sıra sıcak su ihtiyacını karşıladığı, bu yönüyle banyo için de kullanılabilirdiği gibi “her işe yarar” benzersiz bir ürün olarak evlerinde temizlik, kolaylık ve tasarruf isteyenlere tavsiye edilmiştir.

20. yüzyılın başlarında yayımlanan ve biri bebek ile çocuklara diğeri yetişkinlere hitap eden yatak reklamında; eskiye nazaran estetiğin arka planda tutulduğu, rahatlığın daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Özellikle yetişkinlere hitap eden reklamdaki yatağın sağlık ve temizlik arayanlara hitap ettiği, çok elastik ve güçlü olmasının yanında belki daha da önemli görülen bir vurguyla tıp uzmanları tarafından tavsiye edildiği, hatta hastanelerce kabul edildiği belirtilmiştir (HMG, S.397, 12 Şubat 1903: s.1-2; Nevsal-i Milli, 1330/1911). Yatağın dayanıklılığını ve kullanım süresini belirten ifadeler yerine daha çok tıp uzmanları tarafından da onaylandığının belirtilmesi, dönemin hakikat söyleminin baskınlığını ve etki alanının genişliğini göstermektedir. Reklamlardaki ifadeler, yeni olanı, yeni fikirleri ve başka bir düşünce dünyasını yansıtmaya ve tanıtmaya bakımından önemlidir.

Dönemin yeni bir ürünü olan süpürge makinesinin de temizlik ve hijyen konusunda getireceği faydalar, altı çizilerek vurgulanmıştır. Ev içerisi süpürülmek istendiğinde her yere dolaştırılabilen bu alet sayesinde tozların kaçmasının mümkün olmadığı, hatta halı altındaki tozları dahi çektiği, bu yüzden halı veya keçelerin kaldırılmadan her yeri temizleme imkânı verdiği gibi

bilgilerle aletin sağladığı kolaylıklar ve faydalar detaylıca ve etkileyici örneklerle anlatılmıştır (HMG, S.45, 28 Ocak 1904: s.1049). Yazıda ilk kısımdan itibaren “bilimin hakikatleri” reklamın söyleminin zeminini teşkil ettiği, bu zemine dayanılarak bir süpürge makinesinin “mükemmeliyeti” ve her ev için elzem bir eşya olduğu belirtilmiştir. Tanıtım yazısı boyunca hijyen vurgusu yapılması ve hiçbir yerde ürünün uzun zaman boyunca kullanılabileceği, ne kadar dayanıklı olduğu, estetik bakımdan ne gibi farklılıklarının bulunduğu belirten ifadeler yer verilmemesi, yeni bir ürün için döneme ait temel hakikat söyleminden faydalanılarak ürünün gerekliliğine meşru bir zemin bulma çabası şeklinde değerlendirilebilir. Bu sayede ithal edilen ürün, modernlik veya moda kavramlarının dışına çıkabilmekte ve daha üst bir konumda elzem bir ihtiyaç gibi sunulabilmektedir. Barınma mekânlarını ısıtmak için bir zaruret olan soba gibi eşyalar da aynı söylemsel temelle ihtiyaç bağlamında tanıtılmıştır. *Kalem*'de (S.13, 26 Kasım 1908: s.2) yayımlanan bir reklamda, “24 saatte bir defa imlasıyla gece gündüz yanıyor.” ifadeleri dışında başka hiçbir teknik bilgi verilmemiş ve ısıtma gücünden bahsedilmemiştir. Aksine ısrarla “meşhur doktorlar” tarafından da tavsiye edilip kullanıldığı vurgulanmış ve tehlikeli olduğu iddia edilen taklitlerinden kaçınılması uyarısında bulunulmuştur.

2. Tüketilen Mekân Olarak Ev

2.1. Evlerde Tektipleşme

Örnekleme dâhil metinlerde karşılaşılan dikkat çekici durumlardan bir diğeri ev içi düzen ve mimarinin tek tip ama kesin ve katı kurallarla düzenlenmesi gerektiğinin ısrarla vurgulanmasıdır. Bununla birlikte bu tektipleşme veya homojenleşmenin 19. yüzyıldan önce geç 18. yüzyıldan itibaren imparatorluğun tamamında görülmeye başlandığı bilinmektedir (Bertram, 2012: s.67). Evlerin mekânsal örgütlenmesinde görülen benzerlik, ev içi düzenin kendisinde de ortaya çıkmıştır. Erken 18. yüzyıldan itibaren iç mekânın alafrangalaşması, giderek bir eşya fetişinin ortaya çıkması ile neticelenmiştir. Batı'dan gelen ürünlerle düzenlenen evler modern, diğerleri ise eskiye ait değerlerle örtüştürülmüştür. Özellikle Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi sonrası romanlarında görülen Batılı-Doğulu çatışmasının ihtilâf mekânı olan evin¹⁵ döneme ilişkin dergi ve gazete yazılarında da benzeri bir görevi üstlendiği söylenebilir. Evdeki düzenin getireceği faydalar, yine kozmos metaforu ile açıklanmaya çalışılmış, anlatılanların dışındaki örneklerin ise kaosa yol açacağı belirtilmiştir.

¹⁵ Bu yazıda kurmacanın alanına giren roman ve öyküler örnekleme dâhil edilmemiştir. Bertram (2012), romanlarda yer alan çatışmayı ev bağlamında değerlendirmiştir. Romanlarda evin bir ihtilaf mekânı olarak Doğu ve Batı çatışmasının kurmacadaki tezahür alanı olduğu, Felâton Bey ve Râkım Efendi romanından itibaren örneklerle açıklanmıştır.

İbret'te (S.22, 14 Ekim 1871: s.2-3) yayımlanan bir yazıda, Frenklerin medeniyetin ne olduğu ve medenî olmak/görünmek için neler yapılması gerektiğine ilişkin açıklamalarda aslında kendi çıkarlarını korumayı ve devam ettirmeyi amaçladığı anlatılmıştır. Buna göre insanlar, gerçekte ihtiyaçları olmadığı halde ciddi miktarlarda paralar harcayarak özellikle Beyoğlu'ndaki Bonmarşe ve benzeri mağazalardan çeşit çeşit eşya satın almaktadır. Avrupalıların altın, elmas ve gümüş gibi her zaman değerini koruyacak şeylerin yerine kısa sürede değerini kaybedecek eşyayı tanıtması ve tavsiye etmesi maddi beklentilerle hareket ettikleri, kendi çıkarlarına uygun bir medeniyet tanımlaması yaptıkları düşüncesiyle eleştirilmektedir. Aynı yazıda dikkati çeken bir diğer durum ise Bonmarşe ve benzeri mağazalarda ev içi eşyaların da satıldığı dikkate alındığında bu tür eşyalarla yenilenen evlerin eskinin yerini almasıyla kesintiye uğrayan bir süreklilik duygusunun varlığını hissettirmesidir. Yazarın kullandığı biz ve onlar karşıtlığı, “onlar”dan bahsedilirken “aldatmak”, fenalık işrab etmek”, “ahlâkı ifsat etmek” gibi ifadelerle eşleştirilmiş; eski olan “biz”den bahsedilirken ise geçmişin getirdiği güven duygusunu vurgulayacak kelimeler kullanılmıştır. Böylece bir dikotomi inşa edilmiştir. Söz konusu yazıda eski ayakkabıların rahatlığı, eşyaların dayanıklılığı orta oyununun ahlâka uyması gibi örneklerle nostaljik hatıraların imgesi yazarın söyleminin silahları hâline gelmiştir. Hem harcamalardan duyulan rahatsızlık hem de yeninin eskiyi tehdit etmesi, yazar ve onun gibi düşünenlerin maddi ve manevi bakımdan süreklilik ve güvenilirlik duygusunu kaybetmeye başladıklarını göstermektedir. Evin mutlak olma özelliğine bağlı güvenlik duygusu ve geçmişle ilişkinin getirdiği süreklilik bu durumda ortadan kalkmakta ve ev, ciddi bir ihtilâf alanı olarak kendisini göstermektedir.

Bekir Şâkir Konyalı'nın (2022: s.29) vurguladığı üzere mekânlar ve insanlar arasında bir alışkanlık ilişkisi vardır. Söz konusu ilişki “zihniyet değişiklikleri ima eden müdahalelere maruz kaldığında bu süreklilik duygusu inkıtaa uğrar. Ve yer bizim için mekânlaşır.” Süreklilik duygusunun kaybolması ile ortaya çıkan mesafe ise bir alan açar. Bu alan söylemlerin ilişkiye girmesine ve ihtilâf hâlinde olmasına imkân verir. Böylece mekânın kendisi artı anlamlarla birlikte yeniden üretilir. *İbret* gazetesinden alıntılanan yazıda da özellikle yazarın ev ve ev içi eşyadan bahsederken aniden tiyatro gibi kültürel durumlara karşı çıkması evi eski ile sürekliliği sağlayan bir araç olarak kabul ettiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım evin bir mekân ve araç olarak hem yenilikçilerin hem de eskiyi özleyenlerin ortak vasıtası olduğunu göstermektedir. Söylemler muhtelifse de kullandıkları araç ortak olduğu için iki aşırı kutba yönelmek beklenebilir bir durumdur.

Dört yıl kadar sonra *Hayal* (S. 144, 18 Mayıs 1875: s. 1), herhangi bir Avrupaî eşyaya talep oluşturmak için dönemin süreli yayınlarının kullandığı pazarlama stratejilerine inanılmasını

eleştirmiştir. Viyana, Berlin, Fransız ve İngiliz üretimi lambaların her birinin diğerinden “daha iyi” denilerek tanıtılmasına ama gazetelerdeki “methiyelerin yalan olduğunu anla”malarına rağmen yine de bir diğerinin denenmesine, bir dakikada biftek pişirebilen tenekeden imal edilmiş sahandan binlerce satılmasına rağmen o nispette kullanılmamasına şaşırmıştır: “...İstanbul ahalisinin ahlakı acayıptır. Avrupa’dan nevezuhur olarak günde binlerle gelen emtia ve eşyanın her birinden hem vücutça ve hem nukutça zarar görüyorlar da yine akıllanmıyorlar...”. Aynı yıllarda *Sabab*’ta (S.205, 20 Ekim 1876: s.3-4) yayımlanan “Şundan Bundan” köşesinde konuya dair benzer bir tepki gündeme getirilmiştir: “Ziyet ve israfla halkın gözlerini kamaştırmak isteyen mal mülkünü bu yolda sarf ettikten sonra halkın da yalnız istihza (alay) ve hakaretini davet etmiş olur. Evleri yıkan ziyettir...”. Her iki yazı birlikte değerlendirildiğinde eski ile özdeşleşen mutlak ev fikrinin kaybolmasının yanında özellikle alafranga görünme adına Avrupaî eşyanın sınırsızca satın alınması ve taklit etme gayesiyle ihtiyaç alanının dışına çıkılarak hem kişinin hem de ülkenin sermayesinin dışarıya akmasına tepki gösterildiği anlaşılmaktadır. İnsanları harcama yapmaya iten eşya çeşitliliğine ve yapılan yüksek harcamalara getirilen itirazlar, tektipleştirmenin söz konusu dönemde dahi dikkat çekici düzeye ulaştığını ve nispeten geniş bir kitle tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

Kazandığı artı anlamlarla evin nasıl düzenleneceği konusunda özellikle kadınları hedef alan bilgilendirici ve yönlendirici yazılar yayımlanmıştır. Mutfak bezlerinin nereye asılacağından oda süslemelerinin nasıl yapılacağına kadar detaylı bilgiler veren bu yazılar; kullanılacak eşyanın cinsinin, özelliklerinin neler olması gerektiği gibi konularda her evi aynı, tek tip hale getirmeye, kesin ve katı kurallarla düzenlemeye dönük baskın düşünceleri de dayatmıştır. Evdeki düzenin getireceği faydalar kozmos metaforu ile açıklanmaya çalışılmış, diğerlerinin ise beraberinde kaos getireceği belirtilmiştir.

Evin simgesel bakımdan artı anlamlar kazanması ve alafranga eşyanın çeşitlenmesiyle birlikte temel gündemi, ev içi mekânların nasıl düzenleneceği ve süsleneyeceği gibi konular oluşturmuştur. Evin dünyanın mükemmel düzenine uygun şekilde ve güzellikte düzenlenmesi konusunda kadınlar hedef kitle olarak seçilmiştir. *Aile*’de (S.2, 3 Haziran 1880: s.21-23) yayımlanan yazıya göre evin uygun bir şekilde düzenlenmediği durumda “...hem pek çok masraf gider, hem rahat etmek mümkün olamaz, her şey dökülür, kırılır, temizlik müşkül olur, gürültü, patırtı eksik olmaz.” kozmos yerine kaos ortaya çıkar. *Aile*’nin (S.3, 10 Haziran 1880: s.36-38) bir sonraki sayısında ise yine öncelikle ev içerisinde ayrı bir “yemek odası”nın olması gerektiği üzerine uzun bir açıklamaya yer verilmiştir. Bu gereklilik, evin oda sayısı bakımından herhangi bir yetersizliği bulunmasa bile ailelerin genellikle yeme-içme de dâhil her türlü ihtiyacını tek bir odada

gerçekleştirmelerinin eşyanın bir yerden başka bir yere taşınması ve tekrar geri götürülmesi sırasında yırtılıp kırılabilmesi, dökülebilmesi, dağınıklık ve kargaşaya yol açabilmesi gibi pek çok zorluğa sebebiyet vermesi üzerinden temellendirilmiştir. Bu tasvire göre yemek odasının ortasında tahtadan yapılmış, elips (beyzavî) veya dikdörtgen (mustatil) biçiminde, açılıp kapanabilen ya da büyücek bir masa bulunmalı, etrafı hasır sandalyelerle çevrilmelidir. Bir tarafta üstü camekânlı altı tahta kanatlarla kapalı bir dolap, kapı ya da mutfak tarafındaki pencerenin alt kısmında konsol olmalıdır. Camekânlı dolapta gümüş, porselen ve camdan yapılmış kaşık, bardak, kadeh, fincan gibi şeyler, konsolun üzerinde sofraya konacak yemeklerle tabaklar, içine de tabak vb. gibi eşya konulmalıdır. Masanın üzerinde ışığı bütün masa ve odayı aydınlatacak şekilde ve büyüklükte tasarlanmış bir lamba yer almalıdır. Yemek odasını “süslü ve mükemmel” dizayn etmek isteyenler, duvarları koyuca renkli bir duvar kâğıdı, av hayvanları, meyve ve çiçek resimli tablolar, geyik başı ve boynuzlarıyla kaplamalı, rafların üzerini doğal veya yapay çiçeklerle bezemelidir. Kiler ise bütün yiyecek ve içeceğin düzenli bir şekilde yerleştirilebilmesine ve korunabilmesine imkân sağlayacak şekilde raf ve dolaplarla çevrilmelidir.

Ahmet Mithat Efendi (2001: s.150-160), *İkdam* gazetesinde 1895’te tefrika halinde yayımlanan makalelerinde salon, yemek, yatak ve giyinmeye mahsus olup özellikle “en kibar yerlerde” bulunan tuvalet odası gibi bir evin erkek ve kadına ayrılmış bütün kısımlarının Avrupa örneğinde nasıl düzenlenmesi ve süslenmesi gerektiğine ilişkin ayrıntılı tasvirlerle yer vermiştir. Kendisi, öz haliyle de olsa bu bilgileri özellikle “alaturka” salonları beğenmeyerek “alafranga usulde” düzenlemeye başlayanların hata yapmaması için anlattığını belirtmiştir. Salonda ve yemek odasında hangi eşyanın nerede bulunması gerektiğiyle ilgili bilgiler, büyük ölçüde yukarıdaki yazıyla örtüşmektedir. Ahmet Mithat Efendi’nin en kibar yerlerde bulunduğunu belirttiği tuvalet odası, aynı yıllarda *HMG*’de (S.10, 31 Ağustos 1895: s.18) yayımlanmış bir makalede benzer şekilde anlatılmıştır. Kadınlar için ayrı bir “tuvalet odacığı”, giyinme-süslenme odası tasvirine de yer verilmiştir. Her kadının kendi arzusuna uygun bir oda tasarlayıp düzenleyebileceği vurgulanarak ideal olan tasvir edilmiştir.

Evde rahatlığı ve mutluluğu temin etme bakımından eşya düzeniyle kurulan ilişki, süsleme bilgisiyle birleştirilerek tamamlanmıştır. Bu tür yazılarda evdeki aile saadetini temin etmede düzen ve süsleme iç içe geçmiştir. Bir kadının ev içerisindeki mutluluğu ve rahatlığı temin etme bakımından her şeyi uyum içerisinde bulundurması, düzeni sağlaması ve güzelleştirmesiyle kurulan ilişki, örnek bir kadının evi üzerinden somutlaştırılmıştır. *HMG*’de (S.43, 14 Ocak 1904: s.1001-1003) yayımlanan bir yazıda küçükken annesini kaybeden, bu yüzden babasıyla birlikte yaşayan M. Hanım,

modern, eğitilmiş, birden fazla dil bilmekte ama evinin işlerini de aksatmadan layıkıyla yapmaktadır. Sekiz odalı evinde hizmetçiler bulunmasına rağmen M. Hanım, zaman zaman temizlik ve düzenlemeye yardım etmekte, işlerin idaresinde bizzat rol üstlenmekte, böylece evi tertemiz kalmaktadır. Dikiş makinesinden yazıhane ve kütüphaneye, lamba, soba, elbise dolabı, karyola, kanepeler, sandalye gibi eşyalara kadar her şeyin uyum içinde bulunduğu kendi odası ise Bachelard'ın analojisiyle uyumlu bir şekilde “güzel bir kuş yuvası”nı çağrıştırmaktadır. Yazıda bu özelliklerle tasvir edilen M. Hanım, kadınlığın gereklerinden biri olarak gösterildiği şekliyle güzel olanı daha da güzelleştirmekle övülmüştür.¹⁶ Yazıda yer alan kuş yuvası metaforu mutlak bir mekân olarak evin, insanın varlığını sadece fizikî açıdan değil, yüklenen artı tarihsel anlamla birlikte ontolojik olarak da güvence altına alması, huzur ve refah içinde yaşaması vaadiyle birlikte kendisine yer bulmuştur. Ev idaresi ve düzeninin nasıl olması gerektiği konusunda farklı bilgilere yer veren bu yazı bir evin, hatta bir evin odası gibi bir mekânın dahi toplumsal ilişkileri nasıl düzenleyebilecek işleve sahip olabileceğini ve bunların üretim şekillerini etkileyebileceğini göstermeye dair önemli bir örnektir.

HMG'de (S.130, 30 Eylül 1897: s.1-2) evin düzeni, idaresi ve süslenmesiyle aile fertlerinin, özellikle erkeğin mutluluğunu ve rahatlığını temin etme hususuna temas edilen bir başka yazıda, artık süslemede tercih edilecek eşyanın niteliği konusundaki farklı görüşler de değerlendirilmiştir. Bu konuda bazılarının epey önem verdiği salonları, birbirleriyle rekabet edercesine alafranga eşya ile süsleyip bezediğini belirtmiştir. Bazılarının ise Frenkler gibi kadınlı erkekli misafir ve ziyaret kabul eden ailelere daha fazla yakıştığını düşünerek bu tarz bir salon süslemesini fazla bulduğunu ifade etmiştir. Bu noktada yazar, “...Ne alafrangayı daimen taklide heveskâr olan ve ne de ihtiyacı medeniye ve zamanı ret ve inkâr eden efkâr-ı mutedile ashabının öğütleri bizce şayan-ı imtisaldir...” sözleriyle her iki kesimin düşüncelerini birleştirmiş ve ona göre davrananların tavrını benimsediğini belirtmiştir. Artık bir kadının göze de hitap edecek şekilde evini süslemesinin insanın ruhen dinginliğe ulaşmasındaki etkisi kabul edilmiş, temel mesele bunun nasıl yapılması gerektiği üzerine şekillenmiştir.

Yazarın düşünce dünyasına göre biçimlenen ideal ev düzeni ve ev kadını tasviri, yine aynı bakış açısıyla düşünüldüğünde “idealin dışındaki evler nasıldı?” sorusunu da beraberinde getirmektedir. *HMG*'nin (S.22, 11 Ağustos 1904: s.340-343) başka bir sayısındaki makalede bu soruya cevap verilmektedir. İdealin dışındaki ev tasviri, eğitim ve bilginin türüne atfedilen önem

¹⁶ Virginia Woolf (2017), İngiltere’de kadınların hukuki ve toplumsal açıdan negatif farklılıklarını konu edindiği eserinde, edebiyatla ilgilenmek isteyen bir kadının kendisine ait bir odasının olması gerektiğine dikkat çeker. Ancak eğer aile, varlıklı ya da soylu değilse kadınların 19. yüzyılın başına kadar böyle bir imkândan yoksun olduğunu belirtir.

düzeyindeki farklılık üzerinden temellendirilmiştir. Burada bir kadının hali vakti yerinde olması ve her şeyi bilmesi ile evdeki mutluluğu sağlama ve koruma bilgisine vakıf olması arasında bir ayrıma gidilmiştir. İlk durumdaki gibi eğitilmiş bir kadının ev içerisindeki eşya düzeni ve dekorasyon tarzı, ayrıntılı bir şekilde tasvir edilerek kendi düşünce dünyasına uygunluk penceresinden bakılarak eleştirilmiştir. Bu detaylı tasvirde, konağın bahçesinden başlayarak her tarafın harap ve çöp içinde olması, ağaçtan ağaca gerilen çamaşır iplerinin pislikten renklerinin dahi kaybolması gibi pek çok kötü görüntüden bahsedilir. İç kısımda da kanepeler, koltuklar, masa, konsol ve dolapların altındaki pisliğe, etrafa atılmış eşya, boş şişeler ve kutular gibi dağınıklığa değinilmiştir. Burada pislik ve dağınıklık gibi konulardaki olumsuzluklar bir tarafa bırakılırsa aslında dönemin alafranga tarzda dizayn edilmiş evlerinin içini görmek, eşyanın dekorasyonuna ilişkin fikir edinmek de mümkündür. Yazar, kapıdan girişte koridorun karşısında “konsolumsu” küçük bir dolabın üstünde bir aynanın yer aldığını belirtir. Ancak misafir salonunda bulunan eşyanın çokluğu karşısında “...Güya kendimizi Bonmarşe’de yahut Bazar Alman’da veya başka bir çarşıdayız zan ederiz.” ifadeleriyle şaşkınlığını dile getirir. Salonun ortasında, üzerinde çok sayıda şişe bulunan sırayla dizilmiş üç-dört masa, bir tarafta tabak, çanak, fincan ve kâselerle dolu bir “müzahane”yi andıran büyük camlı bir dolap, bir kütüphane, diğer tarafta iki konsol, üzerinde iki sürahi, bir bardak, içi resim dolu yırtık bir sepet, aynanın kenarlarına iliştilmiş fotoğraflar, tavandaysa ikisi güzel diğer ikisi hem kötü hem de farklı cinsten lamba vardır. Piyanonun üstüne konan kimisi kurdeleli şeker sepetleri, nota için kullanılması gereken küçük masa üzerinde yer alan birçok eşya, duvarlardaki halı ve çerçevesi kopmuş resimler, ayrı bir bölümde tavandan sarkan büyük bir avize ile lamba bulunmaktadır. Bu tasvirin ardından “Misafir salonu şu surette mürettep olan bir hanenin hanımı ev kadını mıdır?” sözleriyle ev içindeki eşyanın hepsinin bir sergiyi andıracak şekilde küçük bir salona sıkıştırılması eleştirilmiştir. Bu tür eleştirinin temel odak noktası, rafine edilmiş zevklere sahip olunmadan, ev içi eşyanın işlevselliği ve dekorasyonu hakkındaki yetersiz bilgilerle gösteriş yapma isteğine yöneliktir. Bununla birlikte yazar, eğitilmiş kadınların evin düzeni ve mutluluğunu sağlama konusundaki bilgi eksikliği nedeniyle mutsuz hissettiklerini belirtmesine rağmen aslında örnek minvalinde tasvir ettiği kişinin halinden ve salonunun düzeninden memnun görüldüğünü, eleştirileri nedeniyle de kendisine gücendiğini belirtmiştir. Eğitilmiş olmanın, kadının iş yaşamına atılmasının ortaya çıkardığı problemler evlerdeki rolleri de çatışır hale getireceğinden bu konumdaki kadınların evlerinde mutluluğu temin edemedikleri belirtilmiştir. Daha önceki bir yazıda yer alan kuş yuvası metaforunun hem fiziki hem ontolojik anlamı, politik olanla iyiden iyiye iç içe geçmiş ve toplumsal rollerin yeniden inşasında ev içi eşya da bir araç haline almıştır.

Evlerin özellikle Avrupalı eşya ile doldurularak süslenmesi, göze hitap etmemesinden başka gereksiz masraf gerekçesiyle de eleştirilmiştir. İlk olarak 1871’de *İbret*, 1875’te *Hayal* ve *Ayine*, 1876’da *Sabah*, 1880’de *Aile*’de gündeme getirilen bu konunun benzer bir anlayışla 1906’da *Servet-i Fünûn*’da (S.770, 25 Ocak 1906: s.234) gündem halini aldığı görülmektedir. Yazıda kılık-kıyafette, ev içi eşyada daha beş-on sene kullanılabilir eşyanın modanın sürekli değişmesiyle kullanılamaz hale gelmesi, fabrikatörlerin varlığını uzun süre devam ettirmesi ve kârını artırma stratejisiyle ilişkilendirilmiştir: “...Çünkü erbab-ı sanat ve ticaretin faaliyet-i daimesi modasız temin olunamıyor.” Bu konu *Ayine*’de (S. 3, 28 Kasım 1875: s. 3- 4) özellikle evlilik çağına gelmiş kızların çeyizi üzerinden de gündeme getirilmiştir. Çeyiz; bekârlığın ve fakirliğin sebeplerinden biri olarak görülmüş, “alafrangada” da karşılığının olmadığına dikkat çekilerek bu âdetten vazgeçilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Modanın her gün değişmesine rağmen bu âdetin devam etmesine sitem edilmiştir. *Kadınlar Dünyası*’na (S.63, 18 Haziran 1913: s.1-2) göre eskiden çeyiz, daha bebekken anneler tarafından hazırlanmaya başlarken artık çoğunlukla hazır alınmaktadır. Evvelkiler evlada, hatta toruna bile bozulmadan kalırken hazır alınan çeyiz ya kısa süre içinde bozulmakta ya da modası geçmektedir. Üstelik bu usul, günden güne artarak harcanan yüksek paralar nedeniyle ailenin refahını mahveden bir “hastalık” halini almıştır. Evlendikten sonra aileleriyle birlikte yaşamaya devam eden çiftlere değil ayrı bir eve yerleşenlere hitaben yazılan yazıda, yıllar boyu biriktirerek ya da borçlanarak alınan çeyizin yeni evlenen çiftlerin mutluluğuna yardım etmediği gibi felaketine bile sebep olabildiğine dikkat çekilmiştir. Bu konuyla ilgili *Kadınlar Dünyası*’nda (S.65, 20 Haziran 1913: s.2) evlenecek kızlara “gereksiz” ve “faydasız” çeyiz alacaklarına ev almaları tavsiye edilmiştir. Böylece gelin, kaynana ve görümce arasındaki kavga gürültünün de azalacağına dikkat çekilmiştir. Bu yazıya paralel bir şekilde yine *Kadınlar Dünyası*’nda (S.73, 28 Haziran 1913: s.3) gündeme getirilen bir diğer yazıda, babasının kendisine çeyiz yerine ev almasını kabul etmeyen, bu konuda anlaşamayan bir kızın intihar ettiği haberine yer verilmiştir. Genel anlamda zaman içinde tektipleştirmeye yönelik eğilimlerin artması ve buna bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşanması, dönemin entelektüellerinin dikkatini çekmiş, tepkilerini ve uyarılarını dile getirmişlerdir.

2.2. İhtilâf Mekânı Olarak Ev: İki Ağızlı Bıçak

19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarından itibaren takip edilen süreli yayınlar ve ev içi düzenin nasıl olması gerektiğini gösteren el kitaplarının ev içi dekorasyona dair kendilerine temel aldığı en önemli alanın tıp bilgisi ve temizlik ile kurdukları bağ göze çarpmaktadır. Evin içinde bedenlen, ruhen sağlıklı ve mutlu olmak, toplumun huzuruna katkı vermek gibi görevlerin dile getirilmesi de ev dekorasyonunun modern tıp kurallarına uygunluğu ile ilişkilendirilmiştir. Hatta

karşılaşılan bu durumun yaşayan insanları ve ev içi düzenleri etkilediği ifade edilmektedir. Evlerin sağlıklı yaşam alanları olabilmesi için hava ve güneşten faydalanmaya, kolay temizlenmeye uygun tarzda düzenlenmesi ve döşenmesi konusunda uyarıcı nitelikteki yazılarda da özellikle daha az dışarı çıktıkları, genellikle zamanlarını evde geçirdikleri için temiz hava ve güneşten mahrum kalan, ev düzeni ve dekorasyonunun esas muhatabı konumundaki kadınlar hedef seçilmiştir. İsraf etmemek kaydıyla odasını zarif ve güzel bir şekilde süslemesinde “hiçbir ev kadını haksız tutulamaz.” denilerek bu konuda doğal ve normal bir tavır sergilenmesi beklentisi dile getirilmiştir. Kadınların temiz hava ve güneşin sağlık üzerindeki olumlu etkilerinden faydalanabilmeleri için sokağa çıkma zarureti bulunmadığı vurgulanmıştır. Bunun yerine güneş ışığı ve havanın girmesini engelleyecek “dört beş kat tüllü, canfes kumaşlı, farbelalı, saçaklı” perdeler yerine beyaz perdeler tercih edilmesi, sık sık pencerelerin açılarak içerinin havalandırılması, toz, toprak ve pislige sebep olan gereksiz eşya ve süslerden kaçınılması tavsiye edilmiştir (HMG, S.18, 31 Ekim 1895: s.1).

Ev içerisinde kullanılan eşyanın nasıl daha iyi temizleneceği hakkında pratik bilgiler de paylaşılmıştır. Başta sofrta takımları olmak üzere nikelden yapılmış eşyanın günden güne artması üzerine bunların temizliği ve yüzeyde oluşan lekelerin giderilmesi için ispirto tavsiye edilmiştir (HMG, S.35, 10 Kasım 1904: s.555-556). HMG’de (S.38, 1 Aralık 1904: s.604) bu kez çelik sofrta ve meyve bıçaklarıyla demir çatalların nasıl temizleneceğine dair pratik bilgiler paylaşıldığı görülmektedir. Yine HMG’de (S.37, 24 Kasım 1904: s.580-583) mutfak, temizlik konusunda evin en özen gösterilmesi gereken alanlarından biri olarak öne çıkarılmıştır. Mutfağın ev içerisindeki konumu ve mimarisi; kokudan dolayı hiç kimsenin rahatsız olmayacağı, havanın ve ışığın kolayca girebileceği, kişinin rahatça kullanabileceği ve her zaman temiz tutabileceği şekilde olmalıdır. “Bazı kimselerin matbah namını verdikleri karanlık ve pis mahallerde pişen yemekleri yemeğe rıza gösterenler yaşamak usulünü bilmeyenlerdir.” denilerek öncelik mimari yapıya verilmiştir. Duvarların yağlı boyayla boyalı ya da badanalı, yerlerin taş döşeme olması, kolay temizlenebilmesi için masanın gürgen ağacından, sandalyenin de hasır malzemedden üretilmesi tavsiye edilmiştir. “Alelâde” bir mutfakta büfe, et kıymak için satır, çeşitli büyüklükte raflar, kırılacak eşya koymaya mahsus orta boy bir masa, tencere, tava, süzgeç gibi malzemeler bulunmalıdır. Saat ile terazi ise bir mutfağın mutlak eşyasıdır. Tüm bu mutfak gereçlerinin, hatta temizlikte kullanılan bezlerin dahi sık sık temizlenmesinin sağlık açısından önemine dikkat çekilmiştir. Temizlikte bezin yanı sıra sünger de kullanıldığı görülmektedir. Ancak sünger pahalı olması, çabuk eskimesi, kirlendiğinde zor temizlenmesi gibi nedenlerle kullanışlı kabul edilmeyerek tavsiye edilmemiş, onun yerine alternatifler paylaşılmıştır.

Ev içi eşya kullanımının geçirdiği dönüşüme iç döşemede ve süslemede yüksek paraların harcanması ve ülkenin hazinesinin dışarıya akmasına yönelik gelişen tepki de katkı sağlamıştır. *Servet-i Fünun*'da (S.867, 5 Aralık 1907: s.131) yayımlanan yazıda, bir evin dönemin medenileşme göstergelerinin her türlüünü ihtiva edecek şekilde yüksek masraflarla düzenlenmesi ve döşenmesi anlayışının sağlıklı ilişkili kuralları içerecek biçimde değişimi detaylı biçimde tasvir edilmektedir. Bu tasvirlerde yer alan “bir zamanlar” ifadesiyle alafrangalaşmanın ilk başladığı dönemlere göndermede bulunulur. Ayrıca insanların, salonlarını süslemeye ve güzelleştirmeye, yaz dönemlerine kıyasla evlerinde daha çok zaman geçirdikleri kış zamanlarında daha fazla istekli oldukları vurgulanır. Alafrangalaşmanın başladığı ilk zamanların zarif, muntazam ve beğenilen bir salonu; pencerelerine asılan kalın perdeleri, zemine serilen tüylü kalıçeleri, duvarlara asılan kıymetli ipek halıları ve yıldızlı çerçeve içindeki resimleri, raflara ve camlı dolaplara yerleştirilen çeşit çeşit nadir sanat eserleri, büyüklü küçüklü masaları, sandalyeleri, koltukları, kanepeleri, saatleri akla getirirdi. Ama artık “hıfz-ı sıhhatin kavaid-i cedidesi”nin meydana çıkarılması, “hakayık-ı fenniye bu derece tebeyyün” etmesi, göreneğin yanında tıp bilgisinden de faydalanılmasının gereğine dikkat çekilir. Oda içerisine fazla eşya doldurulmayarak ışık ve hava gibi sağlık için önem taşıyan iki gerekli unsurun evlerden mahrum bırakılmaması, toz tutan ve içinde mikrop barındıran kalın perde ve tüylü keçelerin terk edilmesi gibi tavsiyelerde bulunulduğu belirtilir. Artık odaların tavan ve pervazlarına işlenen nakış ve oymaların yerini sade “dümdüz” duvarlar alır. Evin hemen bütün kısımlarının “bol bol su ile” yıkanabilecek şekilde düzenlenmeye, rutubet ve mikroplardan korunmak için ağaçsı kısımlardan uzak durulmaya başlanır. Artık yatak odalarındaki lavabo ve ibriklerin yerini birinden sıcak diğerinden soğuk su akan iki musluk almaya başlar; hatta “Amerika'nın yeni tarz inşaatı” örneğinde yatak odalarının yanında küçük bir hamam da yapıldığı görülür. Bu noktada sağlığına dikkat eden kişilerin evlerini, temizlik ve sağlığa uygunluk bakımından hastanelerden farksız olarak inşa edip döşediklerinin vurgulanması dikkat çekicidir: “...Mesakin-i cedidede bu esasa riayet etmeye ve kavaid-i sıhhiyeyi tamamı tamamına tatbik eylemeye gayret ediyorlar. Mimarlar da çar ve naçar hıfz-ı sıhhat erbabına mutavaat gösteriyorlar. Zaten mimarinin şimdi istinat ettiği fen, hendeseden ziyade, hıfz-ı sıhhattir.” Yazarın kullandığı kelimeler ve üslubu dikkate alındığında eskiye nazaran yeni olana içten içe itiraz edildiği ancak karşı koymaya cesaret edilemediği anlaşılabilmektedir. Dönemin hâkim söyleminin hakikat iddiasını bilime dayandırması, insanların yüz yüze geldikleri yeniliklere karşı çıkma cesaretini de engellemektedir. Ancak romanlar gibi kurmaca eserlerde sınır deneyimler olarak tecrübe edilebilen ve Doğulu-Batılı ikileminde zıt karakterlerin çatışmalarında gösterilebilen itirazlar, gazete yazılarında daha düşük perdeden dile getirilebilmektedir. Bu durum,

Arpacı'nın (2016: s.86) da dikkat çektiği gibi hastane pratiğinin modernizmle birlikte hem bireysel hem de toplumsal denetime kolayca dönüştürülebilmesi ile mümkün olabilmektedir.

HMG'de (S.3, 16 Mart 1903: s.66-67) yayımlanan bir yazı, yemek odalarının, bir diğer ifadeyle yemek salonlarının düzenine ve döşenmesine özen gösterilmesi ile sağlık arasında kurulan bağa ilişkin önemli bir örnektir. Yazıda referans alınan Avrupa'da, "en ziyade haiz-i ehemmiyet" olarak görülen yemek odalarına yalnızca kendisine fevkalade itibar edilen kimselerin davet edildiği vurgulanır. Bu yüzden "alafranga sofraların" kıymetli vazolar, antika yemek takımları, güzel kokulu ve dikkat çekici rengârenk çiçekler, birbiriyle uyum içinde büfe, masa ve iskemlelerle son derece itinalı bir şekilde süslenerek döşendiği belirtilir. Burada Avrupaî tarzda düzenlenmiş bir yemek odası tasviri, insan bedeninin ihtiyaç duyduğu temel beslenme ihtiyacının "sağlıklı" bir şekilde karşılanmasını sağlayacağı fikriyle de desteklenmiştir. Böyle nezih bir ortamda "lezzetle, iştihâ ile yenen yemeğin" iğrenme ve tikslenmeyle yenecek yemeğe kıyasen vücuda daha fazla yarar sağlayacağı, ayrı tabakların kullanılmasının hastalıkların bulaşmasını önlemede ve sağlıklı kalmada son derece etkili olacağı belirtilmiştir. "Temiz, zarif, şık" bir alafranga yemek odası, insanların itibar gösterdikleri kişileri daha nezih bir ortamda misafir etmenin, lezzetli ve iştahlı yemek yiyerek ve bulaşıcı hastalıklardan korunarak sağlıklı kalmanın bir aracı olarak tasvir edilmiştir.

Yukarıdaki yazı, hijyen kuralları ile modernizm ilişkisinin Osmanlı toplumundaki etkisi yanında değişen yaşam tarzının, yeni özdenetim alanlarını da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Burada insanın utanma ve tikslenme güdülere bireysel olandan kitlesel olana genişletilmiş ve temizlik, zariflik, şıklık, tikslenme, iğrenme kelimeleri ile oluşturulan söylemsel alan toplumsal kuralları oluşturmak için kullanılmıştır. Norbert Elias'ın (2021: s.382) da belirttiği üzere modern toplumlarda giderek daha fazla insanın birbirine bağımlı hâle gelmesi özdenetim mekanizmasını arttırır. Ayrıca insanların birbirlerine bağımlılığının artması ile birbirlerini karşılıklı gözetlemeleri, dolayısıyla kısıtlamaları da sıklaşır. Tüm bunlar duyarlılıkları ve oluşan duyarlılıklara uygun yasakları, kuralları da beraberinde getirmektedir. Böylece birlikte yaşam tarzı değiştiği için insanların utanması gereken şeyler de farklılaşmaktadır. *HMG*'de yer alan yukarıdaki yazıda da yazarın önerdiği uygulamanın dışındaki her şey tiksiniyecek kategorisine yerleştirilmiştir.

Şebbal'de (S.71, 14 Mart 1913: s.460) yayımlanan bir diğer yazıda, yemek masalarını evlerin en ihmal edilen köşelerine "tıkmak" şeklindeki eğilim eleştirilir. Bu konuya dikkat etmek isteyenlerin ilk olarak yemek masalarının ev içerisindeki konumuyla başlamaları gerektiğinin altı çizilir. Hatta "Sağlam fikir sağlam bedende" sözünün "Medeni fikir medeni muhitte" şeklinde değiştirilebileceği, böylece ilki kadar doğru yeni bir kaide oluşturabileceği belirtilir. Özellikle medenileşme fikrinin

yaşam tarzına yansıtılmasıyla anlam kazanacağını vurgulayan ifadeler dikkat çekicidir: “...batınımızdaki müddea-yı temeddünün şahsımızda, odamızda, evimizde eser-i tecellisini görmedikçe sıhhatinden şüpheye düşmekte haklıyız...” Bir aile sofrasının çiçeklerle süslenme tarzını gösteren bir resim ile desteklenen yazı, artık böyle bir tablonun normal ve standart gelmesi gereğini, bir ön kabulü içeren “...acaba içimizde bunu fazla addedecekler var mı?” şeklindeki soruyla sona erer. Yazıda eski olan ve değiştirilmesi gereken geleneklerin, toplumsal düzenin eski tip ev içi dekorasyonla eşleştirilmesi dikkati çekmektedir. Yemek masasının ev içerisindeki konumuna, düzenine özen gösterilmesi, insanın içindeki medenileşme fikrinin dışarıya yansımalarının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Mekân çalışmalarında sık sık ele alınan iç mekân ve içsellik, dış mekân ile dışsallığın ilişkilenebilmesine bir örnek olan ve modernleşmenin hem insanın zihninde hem de dış görünüşünde ve yaşayışında tezahür etmesi gerektiğini anlatan yazı, iç ve dış meselesinin mekânlarla olan kullanımında içerisinin ve dışarısının uyumunu savunmaktadır. Özellikle ev içi eşya ediniminde aşırıya kaçmaya itiraz eden ve Batı’nın iyi yönlerini alıp kendi içsel değerlerini korumanın önemini vurgulayan yazıların çokluğu karşısında yine “içsellik” ve ev ilişkisi kurularak başka bir dünya önerilmesi oldukça önemli bir durumdur. Nitekim evin simgeleşmesi ile ortaya çıkan bu durum iki ağızlı bir bıçak gibi istenilen yeri kesebilmekte ve evin bir temsil mekânı olarak sürekli yeniden üretilebilmesi de böylece mümkün hale gelmektedir.

Gazete ve dergilerde yayımlanan onlarca yazıda bir yandan ev içi eşyaların nasıl seçilmesi, estetik açıdan ve kullanım kolaylığı bakımından nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair literatürün genişliği, kullanılan eşyanın aslında dayanıksızlığı ve modanın sürekli değişmesi nedeniyle yenilenmek zorunda kalması ve insanların medeni sıfatını kazanmak için bu yeniliklerin peşinden gitmesi eleştirileri, tektipleştirmeye ve tüketime karşı gösterilen tepkiler birlikte düşünüldüğünde evin bir bütün olarak tüketilen bir şey hâline geldiğini belirtmek mümkündür. Ancak buradaki itirazlar ve karşı çıkılan meselelerin sürekli gündemde kalması ev ve ev içi tüketimi daha da imrenilir hâle getirmiş görünmektedir. Tanzimat dönemindeki basın ve romanların dilini inceleyen Fatih Arslan (2018: s.515) da belirginleşen karşı dilin kışkırtıcı bir özelliğe sahip olduğunun altını çizmektedir: “Karşıymış gibi davranılsa da romanların çoğu daha önce de belirttiğimiz gibi deneme, imrendirme alanıdır:...”. Bu bağlamda evin kendisinin de bir bütün olarak tüketilen (Urry, 2018: s.12) bir şey ve yeniye karşı yükselen anti-söylemin, insanları yenilikçi söylem yönünde özellikle kışkırtmaya hizmet ettiğini öne sürmek mümkündür. Ayrıca, tüm bu standart hale getirme çabaları, binlerce hazır tüketim alanı oluşturmaya imkân vermektedir. Reklamlardaki ortak yönler, malzemelerin hep aynı ürünler üzerine yoğunlaşması, insanların bu ürünlere rağbet etmesi, hatta

fazla rağbetin eleştirilmesi de içine düşülen tuzağın bir şekilde hissedildiğini ama modernizmin (alafrangalığın) alâmet-i fârikalarından olan *hıfz-ı sıbba* kavramı temelinde inşa edilen hakikat söyleminin baskınlığı dikkate alındığında¹⁷ bu tuzağa karşı yapılabilecek çok fazla bir şeyin kalmadığı anlaşılabilir.

Sonuç

Tanzimat ve Islahat fermanları sonrası modernleşmenin sistemli şekilde uygulanmasına yönelik çaba, insanların barınma mekânı olan ev ile ilişkisini de dönüştürmüştür. Bir taraftan modernleşme süreci ev kavramı ve ev içi eşyaya bakışı değişime sürüklerken yaşanan bir yer olması nedeniyle dinamik bir yapıya sahip ev kavramı da Türk modernleşmesinin çerçevesinin tesis edilmesinde etkili söylemlerin üretilmesinde simgesel bir rol üstlenmiştir.

Eve yüklenen artı anlamlar, evi fiziki bir alan olmanın ötesine taşımıştır. Bu da evi, döneme ait tartışmaların ve ihtilâfların mekânı hâline getirmiştir. Bir söylem ürünü ve söylemi üreten mekanizma olan ev, örnekleme yer alan metinlerdeki tartışmalarda hem bir panzehir gibi görülmüş hem de zehrin kendisi gibi algılanmıştır. Söz konusu durum evin dil vasıtasıyla simgeleşmesi, dolayısıyla söylem alanı hâline gelebilmesiyle mümkün olmuştur. Böylece ev kavramı da her simgenin yeniden üretilebilme imkânına sahip olmasıyla hâkim söylemin ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmiş ve bir temsil mekânına dönüşüp yeniden üretilmiştir.

Lefebvre'in mekânların üretim şeklini dikkate alan teorisi, Bachelard'ın mekânın ontolojik yönünü vurguladığı eseri ve Eliade'nin merkez simgeciliği kavramlarından yararlanan bu çalışmada eski ve yeni, geleneksel ve modern dikotomileri etrafında gruplaşan insanlar tarafından kullanılan üç temel söylem alanı tespit edilmiştir: Kozmos olarak ev, kozmosun düzenini veren hakikat söylemi olarak *hıfz-ı sıbba*, huzur bulunan kozmos ya da cehennem dönen kaotik evren olarak yaşanan ev.

1860-1914 yılları arasında yayımlanan günlük basılı yayın organlarında yapılan taramadan elde edilen verilere göre dönemin yazılarında Aristocu mükemmel evren düşüncesine kadar geri giden bir söylem hakimdir. Ev ise bir mikrokozmos olarak kabul edilmiştir. Buna göre tıpkı evren gibi düzenli, mükemmel bir uyuma sahip evin, güzel yaşama imkân vereceği, ailelerin ve toplumun

¹⁷ Yeni olanın eleştirisi, medeni olmaya, bilimin açık ve kesin hükümlerine de karşı gelmek şeklinde kullanılmıştır. Burada yer alan tartışmalarda da kozmosa düzenini veren söylemin etkisini unutmamak gerekmektedir.

ancak bu şekilde mutluluğa kavuşacağı öne sürülmüştür. Bunun aksi durumdaki her şey düzensizlik ve kaosa ilişkilendirilmiştir.

Antik dönemlerde hakikat söylemi kendisini ilahi olana dayandırırken modern dönemde hakikat kendisini bilim ve akıl zemininde temellendirmiştir. Evin ve ev içi eşyanın düzeni de bu nedenle özellikle modern tıp kurallarına uygunluk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bedenen ve ruhen mutluluk, tam bir uyum ve düzen içindeki evle mümkün düşünülmüştür. Yazılarda sürekli *hıfz-ı sıbha* kanunlarına vurgu yapılmış, hatta bazı durumlarda evlerin hastane gibi beyaza boyanması ve düzenlenmesine anlam verilemeyen durumlarda bile eleştiriler kısık sesle yapılabilmıştır.

Mekân ve ev içi eşyanın modern ve bilimsel kurallara göre düzenlenmesi doğal olarak toplumsal ilişkilerin ve rollerin yeniden yapılandırılmasında da işe koşulmuştur. Özellikle eğitim ve iş hayatına katılmaya başlayan kadının toplumsal rollerinin yapılandırılmasında evin düzenini sağlama, ailesinin ve yaşadığı toplumun devamlılığına katkı sunma görevi yüklenmiştir. Kadının iş gücüne katılması, eğitim düzeyinin artması ile oluşan yeni durumlar evdeki rollerin de daha katı bir biçimde çizilmesine yol açmıştır. Kadın, modern dünyanın kaosunda çalışan erkeğin eve geldiğinde huzur bulması gereken ortamı ve düzeni sağlamakla görevlendirilmiştir. Modern tıbbın önem verdiği “ruh sağlığı” da yine kadın ve erkeğin görevlerini eksiksiz yerine getirmeleri ile sağlanabilecektir. Aksi halde ev, bir cehenneme dönecek, evrenin mükemmel düzeni yerini kaosa terk edecektir. Metinlerde iyi eğitim alan kadının değil, hane mutluluğunu temin etmeyi ve korumayı bilen kadının makbul olduğu vurgulanmıştır. Çalışan ve eğitim alan kadınların evlerinde mutluluk ve düzenin yer almadığı örneklerle eleştirilmiştir.

Mutluluk için yapılması gerekenler “kuş yuvası” gibi metaforlarla anlatılmıştır. Böylece doğanın düzeni prototip olarak sunulmuş ve ruh sağlığından kaynaklı mutluluk düşüncesine dayanak oluşturulmaya çalışılmıştır. İdealize edilen muntazam düzeni toplumun tüm tabakalarına yaymak için ev idaresi kitapları yazılmış, dergilerde ev düzenlemesi konusunda çok sayıda bilgilendirici makale yayınlanmıştır. Ayrıca eve yüklenen bu metaforik anlamla işgücünün sorunsuz ve aksamadan ilerlemesine zemin hazırlanmıştır. Zamanla ev eşyası reklamlarında en önemli söylem dayanıklılık değil sağlık olmuştur. Başlarda estetik rolü vurgulayan reklamlar daha fazlayken sağlık söylemi reklamlarda da hâkimiyeti ele geçirmiştir.

Reklamlar ve yazılarla sürekli gündemde olan ev meselesinde bir diğer önemli konu ise tektipleştirme ve buna karşı verilen tepkilerdir. Yazılar bu konuda evi eski ile yeninin ihtilâf mekânı haline getirmiştir. Ayrıca ortaya çıkan eşya fetişinin de rahatsızlık uyandırdığı anlaşılmaktadır. *İbret* gazetesinden seçilen örnek metinde, oluşan yeni durumdan şikâyet eden yazılarda iki vurgu öne

çıkıştır. Birincisi, ülkedeki paranın ve kaynakların dışarıya aktarılmasının rahatsızlık yaratması üzerinedir. Bu konuda çok sayıda yazı kaleme alınmıştır. Vurgulardan ikincisi ise eskinin hatıralarını taşıyan evlerin hızla değişmesi nedeniyle yeni, bilinmedik ve karşı konulamaz bir durumla yüz yüze gelen insanların maddi ve manevi açıdan süreklilik duygusunu kaybetmelerine verdikleri tepkilerde yoğunlaşmıştır. Evin mutlak olma özelliğine dayanan güvenlik duygusu yeninin gelmesiyle birlikte sarsıntıya uğramıştır. Evin mutlak olma özelliğine dayanan güvenlik duygusu yeninin gelmesiyle birlikte sarsıntıya uğramıştır. Aslında bir zamanların modern olan eski, artık puslu hatıraların ve yaşanmışlıkların getirdiği yükü temsil mekânı değildir ve artık sadece mutlak mekân olarak insanların zihninde konumlanmıştır. Doğal olarak söylemler değişince eskinin terk edilmesi insanın tüm anılarının da silikleşmesi ve güvenliğinin, ontolojik varlığının ortadan kalkması anlamına geleceği için hayli rahatsız edici görülmüştür.

İçsellik ve mekân ilişkisi de benzer şekilde hem yeni olana karşı taarruzları hem de yeniyi kabul etmek gerektiğini bildiren tezleri temellendirmede kullanılmıştır. Eski ev ve ev içi eşyanın düzeni, değiştirilmesi gereken geleneklerle birlikte anılırken diğer taraftan eski ve temiz zamanların hatıraları ile de eşleştirilmiştir. Bu da simgelerin ve söylemin iki ağızlı bir bıçak gibi biçimsel özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu örnekler evin tam da bir temsil mekânı olduğunu ve mekânın üretim sürecindeki mekanizmaları gösteren örneklerden ibaret kabul edilmelidir. Sonuç olarak geleneksellik ve modernlik dikotomik değil, diyalektik bir ilişki içindedir. Meseleye bu açıdan bakıldığında sürekli ve kaçınılmaz bir yeniden üretim mekanizması kendisini göstermektedir. Bir simge görevi üstlenen ev için modernlik ve geleneksellik tartışmaları bu bağlamda ele alınmalıdır. Öyle ki örneklerdeki reklamların eleştirileri dahi eleştirilen söylemin daha fazla göz önüne gelmesine imkân tanımış ve insanlarda merak uyanmasına neden olmuştur. Tüm bunların yanında evin kendisi de tüketilen bir şey hâline gelmiş, tektipleşen eşya ve mekân kavramı ile toplumsal roller keskinleşmiş ve yeniden üretilmiş, ortaya çıkan standartlaştırma çabaları binlerce tüketim alanı meydana getirmiştir.

Kaynakça

Ahmet Mithat Efendi. (2001). *Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî Yahut Alafranga*, haz. İsmail Doğan-Ali Gurbetoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.

Aile (1880) Evin Tertip ve Tanzimi, S.3, s.36-38.

Aile (1880), Ev İdaresi, S.1, s.7-9.

Aile (1880), Evin Tertip ve Tanzimi, S.2, s.21-23.

Arpacı, M. (2016). “Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Ararak Tıp, Beden ve Nüfus”. *ViraVerita E-Dergi*, 3, s.80-97.

Arslan, F. (2018). “Tüketimin Kışkırtıcı Dili/Osmanlı-Tanzimat Basınında Reklam-Roman İzdüşümleri”, *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, I, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.503-531.

Assman, J. (1997). *Kültürel Bellek- Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ayine (1875), S.2, s. 1-2.

Ayine (1875), S.3, s. 3-4.

Bachelard, G. (2017). *Mekânın Poetikası*, (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Bağçe (1882), Mesudiyet, S.38, s.1-2.

Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu*, (Çev. Hazal Deliçaylı-Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bertram, C. (2012). *Türk Evini Hayal Etmek*. (Çev. Mehmet Ratip). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozkurt, F. (2011). *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

Çakar, E. (2019). *Politics of Space in The English Fin de Siecle Poetry*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Çakır, H. (1996). *Osmanlı Dönemi İlk Türkçe Gazetelerde Reklam: 1828-1864*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Demir, F. (2015). *İbret Gazetesi Işığında İstanbul'da Sosyal ve Gündelik Hayat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Demir, M. (2017). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Türkiye’de Ev Kadınlarının Eğitimi: İdare-i Beytiye”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 4/1, s.108-120.

Demirarslan, D. (2009). “Batılılaşma Sürecinde Türk Barınma Kültüründeki Değişim ve Konuttaki Yansımaları”, 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Türk Ve Dünya Kültüründe İstanbul*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

Derrida, J. (2017). *Gramatoloji*, (Çev. İsmet Birkan). İstanbul: BilgeSu.

Eliade, M. (2016). *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Eliade, M. (2017). *İmgeler ve Simgeler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Elias, N. (2021). *Uygarlık Süreci*, C. 2., (Çev. Erol Özbek), İstanbul: İletişim Yayınları.

Esenbel, S. (2000). "Türk ve Japon Modernleşmesi: 'Uygarlık Süreci' Kavramı Açısından Bir Mukayese", *Toplum Ve Bilim*, 84, s.18-36.

Frierson, E.B. (2020). "Ucuz ve Bol: Geç Osmanlı Döneminde Tüketici Kültürünün Oluşumu", *Tüketim Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1550-1922*, Donald Quataert (Ed.), (Çev. Tanju Günseren,) İstanbul: Alfa.

Hayal (1875), Yine Babalarımızdan Gördüğümüz, S. 144, s. 1.

HMG (1895), İdare-i Beytiyye Hakkında Bir İki Söz, S.9, s.1-2.

HMG (1895), Sade Bir Tuvalet Odası, S.10, s.18.

HMG (1895), Tesirat-ı Hariciye: Hava ve Ziya, S.18, s.1.

HMG (1896), Dikiş Makinesi Mükâfatımız, S.59, s.4.

HMG (1897), Hane İçinde Tezyinat, S.130, s.1-2.

HMG (1902), Dikiş Makinelerine Edilecek Dikkat, S.371, s.3.

HMG (1903), Karyola ve Beşik, S.397, s.1-2.

HMG (1903), Yemek Odası, S.3, s.66-67.

HMG (1904), Ev Kadını, S.22, s.340-343.

HMG (1904), Havayı Tahliye Suretiyle Ortalık Süpürmek, S.45, s.1049.

HMG (1904), M... Hanımın Hanesi ve Kendisi, S.43, s.1001-1003.

HMG (1904), Umur-ı Beytiyyeden, S.38, s.604.

HMG (1904), Umur-ı Beytiyyeden: Matbah, S.37, s.580-583.

HMG (1904), Umur-ı Beytiyyeden, S.35, s.555-556.

HMG (1905), Ev İşleri: Odaları Nasıl Süslemeli?, S.530, s.2-3.

HMG (1905), Tertib-i Eşya-yı Beytiyye, S.500, s.2.

HMG(1907), Mühim İlan: Evlenenler İçin Gayet Ehemmiyetli Bir Mesele, S.17, s.3.

İbret (1871), Medeniyet, S.22, s.2-3.

Kadınlar Dünyası (1913), Cihaz Sebeb-i İntihar Oluyor, S.73, s.3.

Kadınlar Dünyası (1913), Cihaz, S.63, s.1-2.

Kadınlar Dünyası (1913), Yine Cihaz, S.65, s.2.

Kadınlar Dünyası (1914), S.129, s.2.

Kalem (1908), S.13, s.2.

Kalem (1909), S.58, s.1.

Kalem (1910), S.104, s.10-11.

Kolay, A. (vd.) (2012), *İlan-I Ticaret*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Koloğlu, O. (1999). *Reklamcılığımızın İlk Yüzyılı 1840-1940*, İstanbul: Reklamcılar Derneği.

Konyalı, B.Ş. (2022), *Edebi Mekânın Poetikası*, İstanbul: Ketebe,

Kütükoğlu, Mübahat S. (2013). *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri* (1580-1850), Ankara: TTK.

Lefebvre, H. (2020). *Mekânın Üretimi*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Nevsal-i Millî, (1911). İstanbul: Arstun Aşarduryan ve Mahdumları Matbaası.

Pamuk, Ş. (2020). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Ricoeur, P. (2019). *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, (Çev. G.Y.Demir), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Sabah (1876), Şundan Bundan, S.205, s.3-4.

Servet-i Fünûn (1900), S.460, s.144.

Servet-i Fünûn (1906), Musahabe: Her Şeyde Moda Ticarete Kâr, S.770, s.234.

Servet-i Fünûn (1908), S. 830, s. 379-382.

Servet-i Fünûn (1907), Evlerimizin İçî, S.867, s.130-131.

Şebbal (1913), Aile Sofrasını Mevsim Çiçekleriyle Tezyin, S.71, s.460.

Şebbal (1913), Maison Baker, S.74, 28 Nisan 1913.

Tercüman-ı Hakikat (1899), Jorj Beyker [George Baker], S.6631, 8 Ekim 1899: s.4.

Tercüman-ı Hakikat (1901), 'Tasarruf ve Nev-icad İdareli Çamaşır Kazganı', S.7269-2069, s.4.

Urry, J. (2018). *Mekânları Tüketmek*. (Çev. Rahmi G. Ögdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Varlı, A.-Özbay, R.D. (2011). "İstanbul'da Perakende Ticareti: Tüketim Mal Ve Hizmetleri Piyasası (1840-1909)", *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*, Saraybosna, s.2411-2426.

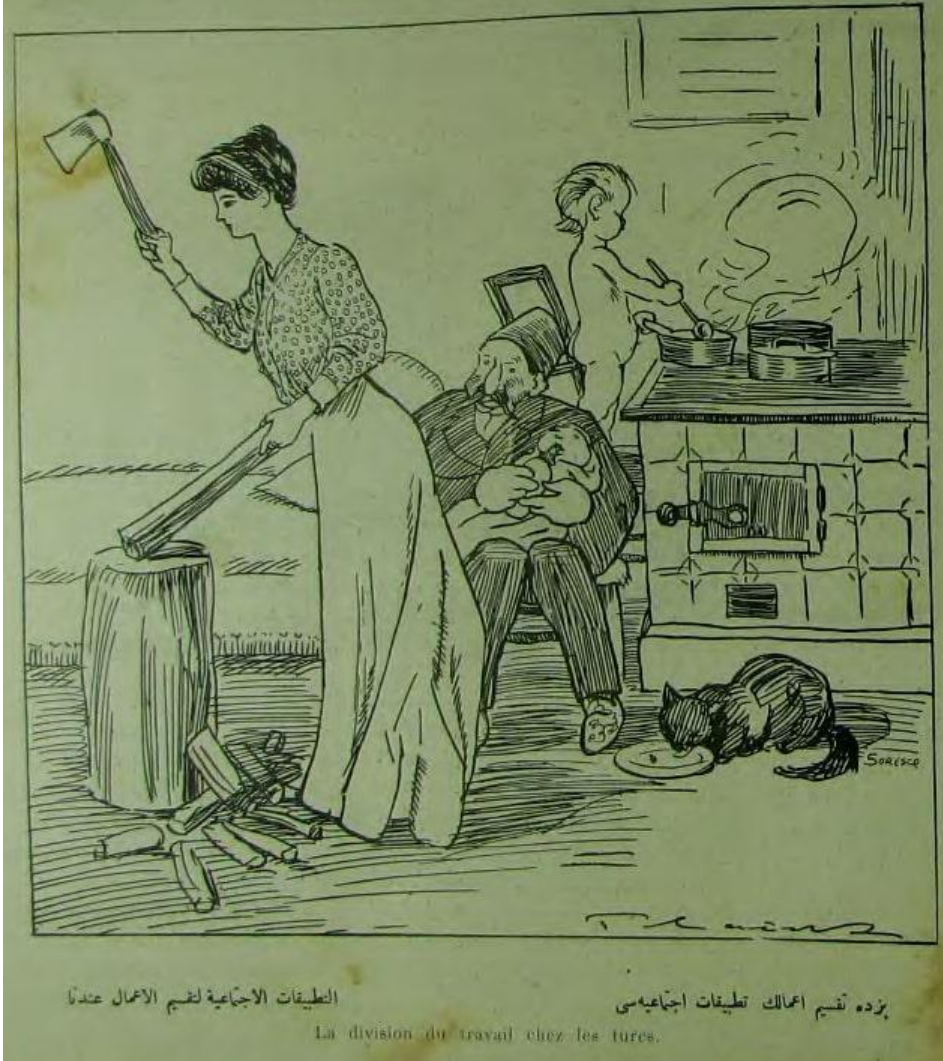
Woolf, V. (2017). *Kendine Ait Bir Oda*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaşar, Fatma T. (2012). "Geç Dönem Osmanlı Âdâb-I Muâşeret Kitaplarında Hane Tanzimi Ve Salon Âdâbı", *Turkish Studies*, Volume 7/4, s.2919-2938.

Yaşar, Fatma T. (2013). "Geç Dönem Âdâb-ı Muâşeret Kitaplarında Sofra Âdâbı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 58, s.157-176.

Yaşar, Fatma T. (2019). "Geç Dönem Osmanlı Kız Mekteplerinde Fennî Ev İdaresi Eğitimi: Müfredat ve Ders Kitapları", *Türkiyat Mecmuası*, 29/2, s.591-620.

GÖRSELLER

Şekil 1: Ev içerisindeki rollerin değişimini mizahi bir yaklaşımla konu edinen bir karikatür:

“Bizde taksim-i amalin tatbikat-ı içtimaiyesi”.

Kaynak: *Kalem*, S.58, 21 Ekim 1909, s. 1.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 31.01.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 29.03.2024

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 74-109

www.toplumvekultur.com

Araştırma/Research

<https://doi.org/10.48131/jscs.1429217>

şekil 2: “Mühim İlan” başlığıyla: Evlenenler için gayet ehemmiyetli bir mesele.

Kaynak: *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 17, 14 Şubat 1907?, s. 3.

Şekil 3: Salamandre marka sobanın reklamı.

Kaynak: *Kalem*, S.13, 26 Kasım 1908.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 31.01.2024

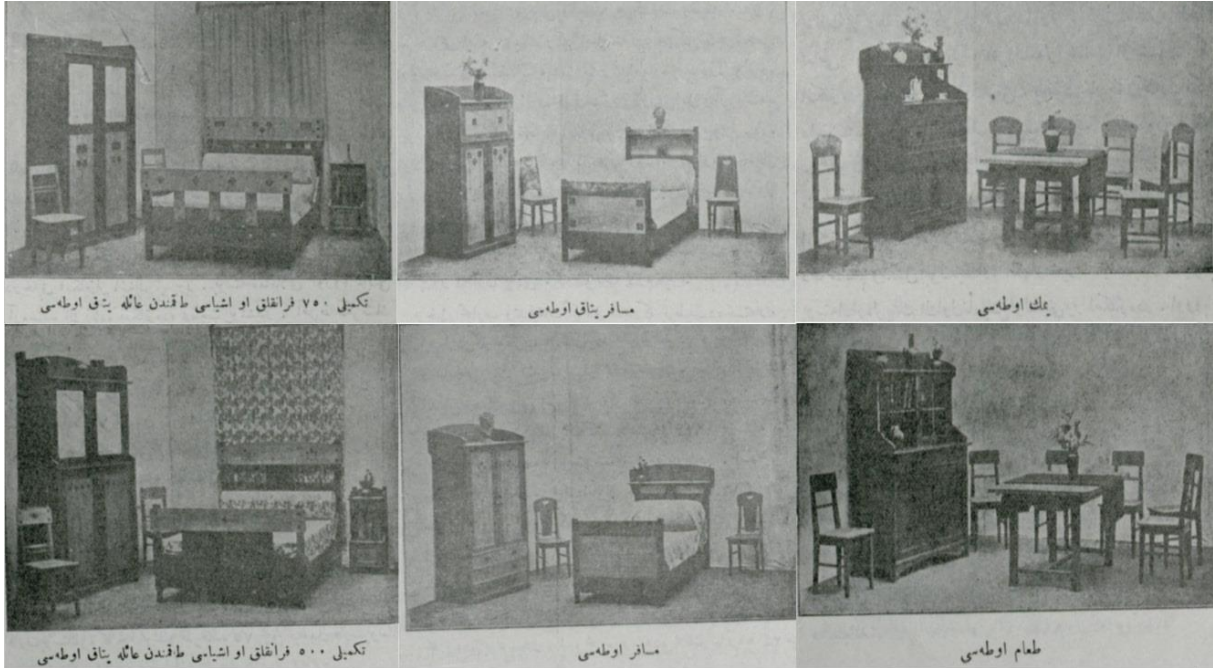
Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 29.03.2024

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 74-109

www.toplumvekultur.com

Araştırma/Research

<https://doi.org/10.48131/jscs.1429217>

şekil 4: Bir evin tüm odalarının nasıl düzenlenmesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde tasvir eden görseller.

Kaynak: *Servet-i Fünûn*, S. 830, 21 Mart 1908, s. 379-382.

Şekil 5: Farklı bir bağlamda kullanılmakla birlikte alınan borç akabinde Pazar Alman'da alışverişe çıkılmasını eleştiren bir karikatür

Kaynak: *Kalem*, S.104, 15 Aralık 1910, s.10-11.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız çift kör hakem.

Yazar Katkısı: İhsan ERDİNÇLİ %50, Burhan CAN%50 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: İhsan ERDİNÇLİ %50, Burhan CAN%50

Funding and Acknowledgement: This article does not involve any human or animal research requiring ethical approval.

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.